

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ
ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

***ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ***

***Από το πραξικόπημα του Ιωαννίδη στην τουρκική
εισβολή στην Κύπρο (Νοέμβριος 1973-Αύγουστος 1974):
Η πρόσληψη των γεγονότων στον κυπριακό τύπο.***

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΕΤΡΟΥΜΙΑΝΟΥ

ΜΑΪΟΣ 2024

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ
ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

*Από το πραξικόπημα του Ιωαννίδη στην τουρκική
εισβολή στην Κύπρο (Νοέμβριος 1973-Αύγουστος 1974):
Η πρόσληψη των γεγονότων στον κυπριακό τύπο.*

**Διπλωματική εργασία η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση
μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη *Νεότερη και Σύγχρονη
Ιστορία* στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου**

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΕΤΡΟΥΜΙΑΝΟΥ

ΜΑΪΟΣ 2024

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Αναστασία Πετρουμιανού, 2024

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved

Η έγκριση της Διπλωματικής Εργασίας από το Πανεπιστήμιο Νεάπολις δεν υποδηλώνει
απαραιτήτως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	6
Abstract	7
Εισαγωγή.....	8
i. Το πρόβλημα/ερώτημα και η σημασία του.....	8
ii. Η σπουδαιότητα/σημασία του θέματος	8
iii. Οι περιορισμοί.....	8
iv. Η συμβολή της εργασίας.....	9
v. Η διάρθρωση της εργασίας.....	9
vi. Βιβλιογραφική επισκόπηση	9
1. Το κυπριακό ζήτημα κατά την περίοδο της δικτατορίας του Γεωργίου Παπαδόπουλου (1967-1973).....	13
1.1. Το ιστορικό υπόβαθρο	13
1.2. Οι σχέσεις του στρατιωτικού καθεστώτος με διεθνείς παράγοντες	16
1.3. Οι σχέσεις της Κύπρου με διεθνείς παράγοντες.....	16
1.4. Οι σχέσεις ανάμεσα στη Λευκωσία και την Αθήνα.....	18
1.5. Το σχέδιο άμυνας της Κύπρου (Αφροδίτη 73).....	19
2. Το καθεστώς του Δημήτρη Ιωαννίδη, η Τουρκία και το Κυπριακό ζήτημα.....	20
2.1. Το πραξικόπημα του Δημήτρη Ιωαννίδη	20
2.2. Συγκρούσεις στην Κύπρο που προηγήθηκαν του πραξικοπήματος και η πρόσληψη των γεγονότων από τον τύπο της εποχής.....	21
2.3. Το πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου	23
2.4. Η θέση των ΗΠΑ και η αντίδραση του Χένρι Κίσινγκερ	26
2.5. Ο Τζο Σίσκο και η αποστολή του	26
3. Η τουρκική εισβολή και το τέλος της δικτατορίας	27
3.1. Αττίλας Ι.....	27
3.3 Από τον αιφνιδιασμό στην κήρυξη ανακωχής.....	32
3.4 Η κατάρρευση του Δημήτριου Ιωαννίδη	33
3.5 Δημιουργία κυβέρνησης εθνικής ενότητας στην Ελλάδα.....	36
3.6 Η συμβολή της Διάσκεψης της Γενεύης	36
4. Αττίλας Β	41
4.1. Δεύτερη φάση εισβολής.....	41
4.2. Αντιδράσεις ισχυρών δυνάμεων.....	46
Συμπεράσματα	55
Βιβλιογραφία.....	59

ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ

Ονοματεπώνυμο φοιτήτριας: Αναστασία Πετρουμιανού

Τίτλος Διπλωματικής Εργασίας: *Από το πραξικόπημα του Ιωαννίδη στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο (Νοέμβριος 1973-Αύγουστος 1974): Η πρόσληψη των γεγονότων στον κυπριακό τύπο.*

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή

Πρώτη επιβλέπουσα (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου) Κατερίνα Παπαζαχαρία
Λέκτορας,υπογραφή

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Κωνσταντίνος Δουκάκης, Επίκουρος
Καθηγητής.....υπογραφή

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Κυριάκος Ιακωβίδης,
Λέκτορας..... υπογραφή

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Η Αναστασία Πετρουμιανού γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο *Από το πραξικόπημα του Ιωαννίδη στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο (Νοέμβριος 1973-Αύγουστος 1974): Η πρόσληψη των γεγονότων στον κυπριακό τύπο*, αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Η Δηλούσα

Αφιέρωση

Στον γιο μου, Επαμεινώνδα

Περίληψη

Στην παρούσα διπλωματική εργασία διερευνάται το ζήτημα της καταστροφής της Κύπρου μετά τη δικτατορία του Ιωαννίδη και την πρόσληψή του στον τύπο της εποχής και μέσα από σχετικό πρωτογενές υλικό. Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε ήταν αυτή της βιβλιογραφικής προσέγγισης/ανασκόπησης, καθώς αφού προηγήθηκε βιβλιογραφική ανασκόπηση σε σημαντικές πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, έγινε προσπάθεια αντικειμενικής ανάδειξης και παρουσίασης των βασικών θεμάτων γύρω από το κυπριακό θέμα, όπως οι διπλωματικές ενέργειες της ελληνικής και της κυπριακής κυβέρνησης, ο ρόλος των Αμερικανών και κυρίως του Κίσινγκερ, καθώς και η ευρύτερη αντιμετώπιση του θέματος από τη διεθνή σκηνή. Τα ευρήματα έδειξαν ότι η «προσκεείμενη στον Μακάριο» κυπριακή εφημερίδα *Φιλελεύθερος* στήριζε τις προσπάθειες του ιδίου αλλά και του Καραμανλή ενώ η, επίσης, κυπριακή εφημερίδα *Αλήθεια* διατράνωνε την προδοσία των κινήσεων τόσο της ελληνικής όσο και της κυπριακής πλευράς. Με βάση τα παραπάνω ευρήματα, φαίνεται πως υπήρξαν αρκετά λάθη, παλινωδίες και εφησυχασμός από την κυπριακή αλλά κυρίως από την ελληνική πλευρά (ιδίως κατά την περίοδο του Ιωαννίδη) αλλά και πως ο αμερικανικός παράγοντας προσπάθησε να εξισορροπήσει τα δικά του συμφέροντα, μη δίνοντας μεγάλη έμφαση στο *δίκαιον* των αιτημάτων των Κυπρίων που βίωσαν την απώλεια του βόρειου μέρους του νησιού.

Λέξεις-κλειδιά: Χούντα, Παπαδόπουλος, Παττακός, Μακαρέζος, Ιωαννίδης, Κυπριακό, Μακάριος, Αττίλας I, Αττίλας II, Κίσινγκερ, Καραμανλής, ΟΗΕ, Ετζεβίτ.

Abstract

In this diplomatic work, the issue of the destruction of Cyprus after the dictatorship of Ioannidis and its treatment by the press of the time and related primary material is investigated. The methodology followed was that of a bibliographic approach/review, since after a bibliographic review of important primary and secondary sources, an attempt was made to objectively highlight and present the main issues surrounding the Cypriot issue, such as the diplomatic actions of the Greek and Cypriot governments, the role of the Americans, especially Kissinger, as well as the broader treatment of the issue from the international scene. The findings showed that the "close to Makarios" newspaper *Phileleftheros* supported the efforts of him as well as Karamanlis, while the newspaper *Alithia* denounced the betrayal of the movements of both the Greek and Cypriot sides. Based on the findings above, it seems that there were several mistakes, backsliding and complacency on the part of the Cypriot side, but mainly on the Greek side (especially during the period of Ioannidis) but also that the American actor tried to balance his own interests, not giving much emphasis in justice to the demands of the Cypriots who experienced the loss of the northern part of the island.

Keywords: Junta, Papadopoulos, Pattakos, Makarezos, Ioannidis, Cypriot, Makarios, Attila I, Attila II, Kissinger, Karamanlis, UN, Ecevit

Εισαγωγή

i. Το πρόβλημα/ερώτημα και η σημασία του

Η περίοδος 1973-1974 αποτελεί μια πολύ σημαντική περίοδο για την ιστορία της Κύπρου με πολλά μελανά σημεία. Το ζήτημα αυτό προέκυψε κυρίως ανάμεσα στους Ελληνοκυπρίους και Τουρκοκυπρίους του νησιού και τη συνύπαρξή τους, όμως στη συνέχεια, αποδείχτηκε ότι ήταν αποτέλεσμα μεγάλων γεωπολιτικών συμφερόντων. Το πρόβλημα ξεκινά από τη γεωπολιτική θέση της Κύπρου, αποτελώντας για πολλά κράτη το μήλον της έριδος, κάτι το οποίο ίσχυε από την αρχαιότητα. Τα δεδομένα αυτά καθιστούν απαραίτητη τη διερεύνηση του κυπριακού ζητήματος, δίνοντας κυρίως έμφαση στις μεθοδεύσεις του πραξικοπήματος του δικτάτορα Δημήτρη Ιωαννίδη και πώς αυτό οδήγησε ουσιαστικά στην επιχείρηση *Αττίλας* και στην τελική κατάληψη του βορείου τμήματος της Κύπρου.

ii. Η σπουδαιότητα/σημασία του θέματος

Ωστόσο, έχοντας υπόψη πως το κυπριακό είναι ένα θέμα που έχει μελετηθεί σε μεγάλο βαθμό, στην εργασία αυτή δεν θα δοθεί έμφαση μόνο στην παρουσίαση γεγονότων και δεδομένων, αλλά θα παρατεθεί σημαντικό πρωτογενές υλικό από τους πρωταγωνιστές της εποχής μέσα από συνεντεύξεις αλλά και από σημαντικές κυπριακές εφημερίδες (*Φιλελεύθερος, Αλήθεια*).

iii. Οι περιορισμοί

Στη βάση του παραπάνω άξονα μελέτης και διερεύνησης, η παρούσα εργασία δεν θα εξαντλήσει τα περιθώρια μελέτης του ζητήματος των ευθυνών του Δημήτριου Ιωαννίδη αλλά ούτε και ευρύτερα της κυπριακής και ελληνικής πλευράς. Αυτό που θα προσπαθήσει να προσδώσει στη συνολική έρευνα για το κυπριακό, είναι η έμφαση της παρουσίας των γεγονότων κατά το πρωτογενές υλικό της περιόδου καθώς και στην αντιμετώπιση του ζητήματος από τις εφημερίδες της εποχής. Στο πλαίσιο αυτό, σημαντική ήταν η δυνατότητα πρόσβασης σε πρωτογενές υλικό της εποχής που αφορά στον κυπριακό (και στον ελλαδικό) τύπο και στον Φάκελο της Κύπρου που αποτελούν το ερευνητικό πεδίο της παρούσας εργασίας.

iv. Η συμβολή της εργασίας

Έτσι, θα γίνει προσπάθεια πρόσληψης και κατανόησης του πώς τα γεγονότα αυτά αντιμετωπίζονταν από τον κυπριακό τύπο της εποχής και από τους σημαίνοντες πρωταγωνιστές. Στη συνέχεια, θα αναδειχθεί ο ρόλος των διεθνών παραγόντων στους σχεδιασμούς που έγιναν και στις εξελίξεις. Η παρουσίαση των γεγονότων θα γίνει μέσα από πρωτογενές υλικό της εποχής (αλλά και από δευτερογενείς πηγές), δίνοντας έμφαση στις εφημερίδες και στην παρουσίαση των γεγονότων μέσα από αυτές.

v. Η διάρθρωση της εργασίας

Η εργασία διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια, ξεκινώντας από το ιστορικό υπόβαθρο της περιόδου της δικτατορίας του Παπαδόπουλου (Κεφάλαιο 1), προχωρώντας προς το πραξικόπημα του Ιωαννίδη (Κεφάλαιο 2) και καταλήγοντας στην πρώτη (Κεφάλαιο 3) και στη δεύτερη εισβολή (Κεφάλαιο 4). Στα κεφάλαια αυτά, θα γίνει προσπάθεια παρουσίασης του χρονικού όλων των σημαντικών γεγονότων, με έμφαση στο πρωτογενές υλικό (κυπριακός τύπος της εποχής, συνεντεύξεις, καταθέσεις από τον Φάκελο της Κύπρου) ενώ, στο τέλος, θα εξαχθούν γόνιμα και εύλογα συμπεράσματα, καταγράφοντας, παράλληλα, σημαντικά ερωτήματα που έχει ενδιαφέρον να μελετήσει κανείς διεξοδικότερα, μιας και στη συγκεκριμένη εργασία δεν δόθηκε η ευκαιρία στη γράφουσα να εντυφλήσει σε κάποια άλλη πτυχή και πηγή αυτού του μείζονος ιστορικού γεγονότος.

vi. Βιβλιογραφική επισκόπηση

Η περίοδος με την οποία καταπιάνεται η παρούσα εργασία έχει μελετηθεί πολλές φορές και από διακεκριμένους κύπριους και ξένους ερευνητές. Πολλά αφιερώματα σε συλλογικούς τόμους, πρακτικά επιστημονικών συναντήσεων, μονογραφίες, αρθρογραφία, διδακτορικές διατριβές, ντοκιμαντέρ, συνεντεύξεις, καταθέσεις, προσωπικές μαρτυρίες, απομνημονεύματα, αναλύουν το μεγάλο πλέγμα των σχέσεων που καθορίζουν την εποχή από τους πρώτους χρόνους της Κυπριακής Δημοκρατίας έως την περίοδο της ρήξης και μέχρι το πραξικόπημα και την εισβολή. Η πλούσια γενική και ειδική βιβλιογραφία από ειδικούς μελετητές, από τους πρωταγωνιστές των γεγονότων, πολιτικούς αξιωματούχους και στρατιωτικούς, εξετάζει τη διάσταση των σχέσεων της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής πλευράς και των πρωταγωνιστών της, οι αντεγκλήσεις και οι συγκρούσεις στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής πλευράς (της ΕΟΚΑ Β' και των μακαριακών), η διάσταση Μακαρίου - Γρίβα, η σχέση Μακαρίου - Κουτσιούκ - Ντενκτάς και οι θέσεις

τους στο κυπριακό ζήτημα, οι σχέσεις Ελλάδος - Κύπρου, Ελλάδος - Τουρκίας - Κύπρου, ο ρόλος και οι θέσεις των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης και της εξωτερικής διπλωματίας τους, ενταγμένες μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου και των ισορροπιών της νοτιοανατολικής πτέρυγας του ΝΑΤΟ.

Η Κύπρος αναγνωρίζεται ως ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος τον Αύγουστο του 1960, σύμφωνα με τις συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου του 1959, μετά τον απελευθερωτικό αγώνα της ΕΟΚΑ (1955-1959) κατά της βρετανικής αποικιοκρατίας. Στις 16 Αυγούστου 1960, η Μεγάλη Βρετανία αποσύρεται από την κυριαρχία της στο νησί και η Κυπριακή Δημοκρατία ιδρύεται επίσημα, ενώ, από το 1964, οι Γενικοί Γραμματείς του ΟΗΕ καταβάλλουν προσπάθειες για την επίλυση του κυπριακού ζητήματος, προτείνοντας διάφορα σχέδια λύσης. Ωστόσο, αυτά τα σχέδια απορρίπτονται -είτε από την ελληνοκυπριακή είτε από την τουρκοκυπριακή πλευρά-, καθώς δεν ικανοποιούν πλήρως τις πολιτικές επιδιώξεις τους.¹

Μερικά χρόνια πριν την ανεξαρτησία της Κύπρου, είχαν αρχίσει να εκδίδονται στο νησί οι δυο σημαντικότερες και πιο ιστορικές εφημερίδες, οι οποίες θα αποτελέσουν και τη βασική πηγή μας για την ανάδειξη της πρόσληψης των γεγονότων από τον τύπο της εποχής. Ο *Φιλελεύθερος* είναι ημερήσια εφημερίδα με έδρα τη Λευκωσία και κατέχει την πρωτιά στην κυκλοφορία στην Κύπρο. Αποτελεί μία από τις παλαιότερες ημερήσιες εφημερίδες της Κύπρου σε συνεχή κυκλοφορία, ιδρυμένη το 1955, καθώς η εφημερίδα *Αλήθεια* έγινε καθημερινή -από εβδομαδιαία- πολύ αργότερα. Η πρώτη έκδοση του *Φιλελεύθερου* κυκλοφόρησε στις 7 Δεκεμβρίου 1955. Καθημερινά, η πρώτη σελίδα της εφημερίδας περιλάμβανε ένα σατιρικό ποίημα του Άνθου Ροδίνη.²

Από την άλλη, η εφημερίδα *Αλήθεια* είναι μια καθημερινή πρωινή εφημερίδα που εκδίδεται στη Λευκωσία. Ιδρύθηκε το 1952 ως εβδομαδιαία εφημερίδα και το 1982 έγινε καθημερινή. Η εφημερίδα έχει δεξιά πολιτική κατεύθυνση και έχει συμβάλει σημαντικά στην ενημέρωση του κυπριακού κοινού για δεκαετίες. Στην αρχική της μορφή, ήταν μια μικρού μεγέθους τετρασέλιδη έκδοση. Η μετάβαση σε καθημερινή

¹ Παύλος Δίγκλης, *Πικρές Αλήθειες*, Ιδιωτική Έκδοση, Λευκωσία 2005, σσ. 149-151

² *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, Πρώτη Έκδοση, Τόμος 13, Κύπρος 1990, σ. 239

κυκλοφορία το 1982, σηματοδότησε μια νέα εποχή για την εφημερίδα, προσαρμοζόμενη στις αυξημένες ανάγκες ενημέρωσης του αναγνωστικού κοινού.³

Μετά την αποτυχία επιβολής σχεδίου λύσης, αρχίζουν το 1968 διακοινοτικές συνομιλίες με στόχο τη δημιουργία ειρηνικού πλαισίου συμβίωσης των δύο κοινοτήτων. Η ελληνοκυπριακή πλευρά εγκαταλείπει τον στόχο της ένωσης με την Ελλάδα και υιοθετεί τη γραμμή της ανεξαρτησίας, επιτυγχάνοντας την ομαλοποίηση των σχέσεων των δύο κοινοτήτων. Οι Τουρκοκύπριοι βγαίνουν από τους θύλακες και ξαναρχίζουν τη συνεργασία με τους Ελληνοκύπριους.⁴

Κατά την περίοδο αυτή όμως, δημιουργούνται παράνομες τρομοκρατικές οργανώσεις στην Κύπρο, με στόχο τον τερματισμό των διακοινοτικών συνομιλιών και την επίτευξη της ένωσης με την Ελλάδα. Η σημαντικότερη από αυτές τις οργανώσεις είναι η ΕΟΚΑ Β', με ηγέτη τον Γεώργιο Γρίβα, που συνεργάζεται στενά με το δικτατορικό καθεστώς της Ελλάδας. Καταστρώνονται σχέδια για τη δολοφονία του προέδρου Μακάριου και την πραξικοπηματική κατάληψη της εξουσίας. Για να αντιμετωπίσει την παρανομία, η κυβέρνηση ιδρύει το Εφεδρικό Σώμα.⁵

Οι ενέργειες της ΕΟΚΑ Β', σε συνδυασμό με τη δράση Ελλαδιτών χουντικών αξιωματικών στην Εθνική Φρουρά δημιουργούν μια παρατεταμένη περίοδο ανωμαλίας στο νησί. Ο πρόεδρος Μακάριος, επιδιώκοντας την εξομάλυνση της κατάστασης, γνωστοποιεί τον Ιούλιο του 1974 στον πρόεδρο της Χούντας Φαίδωνα Γκιζίκη την απόφασή του για απομάκρυνση των Ελλαδιτών αξιωματικών από την Κύπρο.⁶

Η απάντηση της Χούντας έρχεται στις 15 Ιουλίου 1974, όταν ανατρέπει με πραξικόπημα τη νόμιμη κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Φιλοχουντικές δυνάμεις της Εθνικής Φρουράς και της ΕΛΔΥΚ, με τη χρήση τανκς, επιτίθενται στο Προεδρικό Μέγαρο. Παράλληλοι στόχοι των πραξικοπηματιών είναι η Αρχιεπισκοπή, το αεροδρόμιο Λευκωσίας, οι Κεντρικές Φυλακές, το Αρχηγείο Αστυνομίας και το Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου (ΡΙΚ). Μάχες διεξάγονται σε αρκετές περιοχές της

³ Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών - Μ.Μ.Ε - Έντυπα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, Καθημερινές Εφημερίδες Αρχαιοθετήθηκε 2014-09-03 στο Wayback Machine., moi.gov.cy

⁴ Μαρίνα Πρωτοπαπά-Κελίρη, *Κύπρος 1974: Πολυπρισματικές Μαρτυρίες και Εκπαιδευτικό Υλικό για τα Γεγονότα που Συγκλόνισαν το Νησί*, (μεταπτυχιακή διατριβή), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 62

⁵ Niyazi Kizilyurek, *Γλαύκος Κληρίδης: Η πορεία μιας χώρας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2006, σ. 105

⁶ Γιάννης Λάμπρου, *Τα Χρόνια μετά την Ανεξαρτησία 1960-2004*, ΘΕΚΟΝΑ ΛΤΔ, Λευκωσία 2004, σ. 431

Κύπρου, ενώ το Εφεδρικό Σώμα προσπαθεί ανεπιτυχώς να καταστείλει το πραξικόπημα. Το ΡΙΚ ανακοινώνει ότι ο Μακάριος είναι νεκρός και πρόεδρος της πραξικοπηματικής κυβέρνησης ορίζεται ο Νίκος Σαμψών.⁷

Ο Μακάριος όμως καταφέρνει να διαφύγει από το Προεδρικό και φτάνει στην Πάφο. Από έναν τοπικό ραδιοφωνικό σταθμό, απευθύνει μήνυμα αντίστασης προς τον κυπριακό λαό. Την επόμενη ημέρα, μεταφέρεται με στρατιωτικό αεροπλάνο των Βρετανών στη Μάλτα και στη συνέχεια στο Λονδίνο.⁸ Ακολούθως, μεταβαίνει στη Νέα Υόρκη, όπου συγκαλείται το Συμβούλιο Ασφαλείας για να εξετάσει την κατάσταση που δημιουργήθηκε στην Κύπρο μετά το πραξικόπημα.⁹

Οι συνέπειες του πραξικοπήματος είναι βαριές για το νησί. Πέρα από τους νεκρούς και τους τραυματίες, η κατάσταση δίνει την αφορμή στην Τουρκία να εισβάλει με τα στρατεύματά της στην Κύπρο. Το πραξικόπημα του 1974 στην Κύπρο αποτέλεσε την αφορμή για την τουρκική επέμβαση.¹⁰ Η Τουρκία, εκμεταλλευόμενη την ιδιότητά της ως Εγγυήτρια Δύναμη, αποφασίζει να επέμβει μονομερώς με πρόφαση την αποκατάσταση του συνταγματικού καθεστώτος στο νησί. Τελικά, η τουρκική εισβολή οδηγεί στη διχοτόμηση της Κύπρου. Η τουρκοκυπριακή κοινότητα σχηματίζει στην συνέχεια στο βόρειο μέρος του νησιού το δικό της κράτος, το οποίο δεν αναγνωρίζεται διεθνώς. Από το 1974 μέχρι σήμερα καταβάλλονται προσπάθειες επίλυσης του κυπριακού προβλήματος. Το 2003, ανοίγουν τα οδοφράγματα, επιτρέποντας την επαφή των δύο κοινοτήτων μετά από 29 χρόνια. Η ανάπτυξη στενών επαφών μεταξύ Ελληνοκύπριων και Τουρκοκύπριων δίνει ελπίδες για την εξεύρεση λύσης στο ζήτημα.¹¹

⁷ Ιωάννης Κασσιουλής, *Χρονικό μιας Νέας Εποχής της Κύπρου*, Θεοπρές, Λευκωσία 2004, σσ. 227-228

⁸ Μακάριος Δρουσιώτης, *1974: Το Άγνωστο Παρασκήνιο της Τουρκικής Εισβολής*, Αλφάδι, Λευκωσία 2002, σσ. 413-416

⁹ Κελίρη, 2008, ό.π. σ. 65

¹⁰ Κασσιουλής, 2004, ό.π. σ. 238

¹¹ Κελίρη, 2008, ό.π. σ. 92

1. Το κυπριακό ζήτημα κατά την περίοδο της δικτατορίας του Γεωργίου Παπαδόπουλου (1967-1973)

1.1. Το ιστορικό υπόβαθρο

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και αφού διαλύθηκε η Οθωμανική αυτοκρατορία, οι κτήσεις της στην περιοχή της Μέσης Ανατολής μοιράστηκαν ανάμεσα στη Γαλλία και τη Βρετανία. Έτσι, λοιπόν, με τη Συνθήκη της Λωζάνης, το 1923, η Τουρκία έπαψε να έχει δικαιώματα στην Κύπρο, η οποία πλέον αποτελούσε τμήμα των Βρετανών, ως αποικία. Αυτό έγινε εξαιτίας της στρατιωτικής βοήθειας που τους παρείχε η Βρετανία εκείνη την εποχή.¹²

Οι Κύπριοι, όμως, εξακολουθούσαν να επιθυμούν την ένωση με την Ελλάδα, με αποτέλεσμα να ενισχυθούν οι σχέσεις με τους Άραβες και να εξασφαλίσουν περισσότερες ψήφους στον ΟΗΕ. Οι Άραβες έβλεπαν το κυπριακό ζήτημα ως ένα ζήτημα αποικιοκρατικής φύσεως, όμως, την ίδια στιγμή επιθυμούσαν να προφυλαχτούν από τους Βρετανούς του νότιου τμήματος που μπορούσαν να τους πλήξουν με μεγάλη ευκολία.¹³ Ειδικότερα, οι σχέσεις της Κύπρου με διάφορα αραβικά κράτη, κυρίως με τα εγγύτερα γεωγραφικά, όπως η Συρία και η Αίγυπτος, ενισχύθηκαν σημαντικά από τη δεκαετία του 1950, όταν ηγέτης των Ελλήνων της Κύπρου και αρχιεπίσκοπος εκλέχθηκε ο Μακάριος Γ'. Στην προσπάθειά του να εξασφαλίσει διεθνή υποστήριξη για τον αγώνα ανεξαρτησίας του κυπριακού λαού, ο Μακάριος ξεκίνησε μια διεθνή καμπάνια, ερχόμενος σε επαφή με γειτονικές χώρες. Κατά την πρώτη παρουσίαση του Κυπριακού στα Ηνωμένα Έθνη, η Συρία υπήρξε μία από τις χώρες που υποστήριζαν ενεργά (23 Σεπτεμβρίου 1954). Στη μεγάλη ψηφοφορία στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ για τη συζήτηση του Κυπριακού, οι αραβικές χώρες Συρία, Αίγυπτος, Λίβανος, Σαουδική Αραβία και Υεμένη υποστήριξαν ανεπιφύλακτα την Κύπρο (24 Σεπτεμβρίου 1954). Έκτοτε, οι περισσότερες αραβικές χώρες συνεχίζουν να υποστηρίζουν τον αγώνα των Κυπρίων.¹⁴

¹² Diana Markides, *The Cyprus tribute and geopolitics in the Levant, 1875-1960*, Palgrave Macmillan, New York 2019

¹³ Γιάννης Σακκάς, *Η Ελλάδα, το Κυπριακό και ο αραβικός κόσμος 1947-1974*, Πατάκης, Αθήνα 2012, σ. 37

¹⁴ *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, Πρώτη Έκδοση, Τόμος 13, Κύπρος 1990 (<https://www.polignosi.com/>)

Το 1954, λοιπόν, πραγματοποιείται επίσημα η πρώτη προσφυγή της Κύπρου στον ΟΗΕ για αυτοδιάθεση, με πρωτοβουλία του Αρχιεπίσκοπου Μακάριου. Αμέσως μετά, το 1955, ξεκίνησε ο αγώνας για απομάκρυνση των Βρετανών, στον οποίο καθοριστικό ρόλο θα διαδραματίσει ο Γεώργιος Γρίβας και η οργάνωση ΕΟΚΑ.¹⁵

Οι Άγγλοι, με την αποχώρησή τους από το Σουέζ το 1956 συνέβαλαν στην ανάδειξη της σημασίας της Κύπρου. Ακολούθως, το 1959 με τις Συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου που υπογράφηκαν, τέθηκε τέρμα στη Βρετανική κυριαρχία, έτσι ώστε να ιδρυθεί το κυπριακό κράτος, ένα κράτος με τεράστια γεωπολιτική σημασία, όπου εξακολουθούσε να ισχύει και κατά την πρώτη φάση του Ψυχρού Πολέμου. Η Ελλάδα, η Τουρκία και η Βρετανία ήταν οι δυνάμεις που εγγυήθηκαν, έχοντας το δικαίωμα να επέμβουν σε περίπτωση παραβίασεως της ανεξαρτησίας και της ασφάλειας της περιοχής, κάτι το οποίο φυσικά εκμεταλλεύτηκε η Τουρκία το 1974 και τελικά εισέβαλε στο βόρειο τμήμα της Κύπρου.¹⁶

Μετά από την αποχώρηση των Βρετανών το 1960, δημιουργήθηκαν κάποιες βάσεις στρατιωτικού περιεχομένου στο Ακρωτήρι και στη Δεκέλεια. Οι βάσεις αυτές αποτελούσαν βάσεις που κατασκόπευαν τις τηλεπικοινωνίες, θέλοντας να επιβλέπουν με αυτόν τον τρόπο ολόκληρη την περιοχή. Το πετρέλαιο της Ανατολικής Μεσογείου θεωρούνταν εξάλλου πολύ σημαντικό για τη Βρετανία και η προμήθειά του έπρεπε να συνεχιστεί. Μέσα από τις βάσεις αυτές εξυπηρετούνταν τα συμφέροντα των Βρετανών, ελέγχοντας τη Μέση Ανατολή, τον τρόπο διακίνησης αγαθών από το Σουέζ και την προστασία του Ισραήλ. Οι Βρετανοί σε καμία των περιπτώσεων δεν επιθυμούσαν την εγκατάλειψη, την ανεξαρτησία ή την ένωση με την Ελλάδα. Η Τουρκία από την άλλη, δεν ήταν θετικά διακείμενη στη δημιουργία ενός κράτους κυρίαρχου, αφού προσδοκούσε στη δημιουργία Τουρκικής αποικίας. Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας είχε πολλά προβλήματα βιωσιμότητας και λειτουργίας. Μάλιστα οι Τουρκοκύπριοι είχαν πιο πολλά δικαιώματα βάσει των δημογραφικών στοιχείων. Η Βρετανία, λοιπόν, προκειμένου να διατηρήσει τα στρατηγικά συμφέροντά της στην Κύπρο, επιχείρησε να δημιουργήσει αντιπαλότητα ανάμεσα στην Τουρκία και την Κύπρο. Προέβη σε ενέργεια στη δημιουργία μιας ισότιμης σχέσης ανάμεσα στην Κύπρο και την Τουρκία. Το στρατηγικό ενδιαφέρον της Τουρκίας για την Κύπρο ήταν

¹⁵ Robert Holland, *The revolution in Cyprus*, Clarendon Press, UK 1999, σ. 65

¹⁶ Γιάννης Σακκάς, *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο 1950-2004, Εξωτερική πολιτική και περιφερειακές συγκρούσεις*, Κάλλιπος-Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις, Αθήνα 2015, σ. 64

μείζονος σημασίας, δείχνοντας προς τα έξω πως απειλείται σε περίπτωση ένωσης της Ελλάδας με την Κύπρο. Αρχικά, υπήρξε η ιδέα της ένωσης με την Κύπρο από την πλευρά της Ελλάδας, αλλά στη συνέχεια η ιδέα αυτή παραγκωνίστηκε. Την περίοδο που η Κύπρος ανακηρύχτηκε ανεξάρτητη, ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Κωνσταντίνος Καραμανλής, ο αντιπρόεδρος Παναγιώτης Κανελλόπουλος και τα άλλα μέλη της κυβέρνησης,¹⁷ συμβούλεψαν τους αξιωματούχους να μη δείχνουν φανερά τη διάθεσή τους για ένωση με την Ελλάδα. Αρκετοί από το στράτευμα, βέβαια, δεν συμφώνησαν με αυτή τη στάση, γι' αυτό και πίστεψαν πως τόσο η ηγεσία της Κύπρου όσο και η ηγεσία της Ελλάδας είχαν απομακρυνθεί από την ιδέα της ενώσεως.¹⁸

Η γεωπολιτική θέση της Κύπρου είχε ως αποτέλεσμα την προσχώρηση συμμάχων στο πλευρό της Τουρκίας, κι έτσι ένα ζήτημα μειονοτικής σημασίας μετατράπηκε σε αίτημα αυτονομίας κοινοτικού περιεχομένου.¹⁹ Οι Βρετανοί είχαν προτείνει ως λύση να διχοτομηθεί το νησί, με επιστέγασμα τη δημιουργία του βρετανικού σχεδίου Μακ Μίλαν, το οποίο αφορούσε τη δημιουργία ξεχωριστών Βουλών. Το σχέδιο αυτό, βέβαια, ευνοούσε περισσότερο την τουρκική πλευρά. Βασικός τους στόχος ήταν να χωριστεί η Κύπρος σε δύο μέρη, με αποτέλεσμα να μην τελεσφορήσει και να δημιουργηθεί ένα κλίμα αβεβαιότητας στο νησί. Η Αμερική ακολούθως, αφού απέτυχε στο Βιετνάμ το 1975, προσπαθούσε να επιβληθεί στη Μέση Ανατολή. Το ενδιαφέρον αυτό μάλιστα δυνάμωσε μετά την ελαχιστοποίηση των δυνάμεων της Βρετανίας.²⁰

Η Σοβιετική παρουσία στην πολιτική λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου, ήταν κάτι που ανησυχούσε ιδιαίτερα τις ΗΠΑ, διότι έβλεπε να χάνει τη δύναμή της στις περιοχές του Ιράκ, της Λιβύης, της Αιγύπτου και της Συρίας. Έτσι, οι ΗΠΑ ξεκίνησαν μια προσπάθεια προώθησής τους, δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο τη δυνατή εξωτερική πολιτική που διέθεταν. Παρατηρήθηκε πολύ μεγάλο ενδιαφέρον εξαιτίας μεγάλου ορυκτού πλούτου και της γεωπολιτικής θέσης της Κύπρου. Προέβησαν σε κινήσεις, όπως η δημιουργία στρατιωτικών βάσεων, ώστε να αποφευχθεί η ανάμειξη της Σοβιετικής Ένωσης.²¹ Αυτό που επιθυμούσαν οι ΗΠΑ ήταν να χωριστεί το νησί σε

¹⁷ <https://gslegal.gov.gr/?p=1224>

¹⁸ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα σκοτεινό δωμάτιο 1967-1974*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2021, σ. 244

¹⁹ Άγγελος Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Πατάκης, Αθήνα 2012, σ. 214

²⁰ Σακκάς, 2012, ό. π., σ. 173

²¹ Βιβή Κεφαλά, *Διεθνής πολιτική στη Μέση Ανατολή και ανεπίλυτες συγκρούσεις*, Σιδέρης, Αθήνα 2021, σ. 98

δύο τμήματα που θα είναι κράτη μέλη του NATO και με αυτόν τον τρόπο να αποφευχθεί η διάσπαση των χωρών της Μεσογείου. Με βάση το σκεπτικό αυτό υποστηριζόταν η δημιουργία δύο κοινοτήτων στην Κύπρο.²²

1.2. Οι σχέσεις του στρατιωτικού καθεστώτος με διεθνείς παράγοντες

Το 1967 στην Αθήνα, πραγματοποιήθηκε ανατροπή της κυβέρνησης που είχε εκλεγεί με δημοκρατικό τρόπο, κάτι το οποίο είχε ως αποτέλεσμα την κυβέρνηση να αναλάβει στρατιωτικό καθεστώς. Μάλιστα, όλοι οι παράγοντες είχαν υποδεχτεί το καθεστώς αυτό με μεγάλη επιφύλαξη και περισσότερο οι ΗΠΑ το είχαν χαρακτηρίσει ως *βιασμό της δημοκρατίας*. Ο Γεώργιος Παπαδόπουλος, ο Νικόλαος Μακαρέζος και ο Στυλιανός Παττακός που είχαν το αξίωμα των Συνταγματαρχών, οι οποίοι είχαν προβεί στο πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου, θεωρούσαν πως με το εγχείρημα αυτό θα γλίτωναν την Ελλάδα από τον κομμουνισμό και ότι η Αμερική θα ήταν στο πλευρό τους.²³ Την περίοδο της Χούντας των συνταγματαρχών, όπως έχει ονομαστεί, η Ελλάδα ήταν απομονωμένη σε διεθνές επίπεδο και στο εσωτερικό επικρατούσε έντονη απογοήτευση. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, προσπάθησε στην αρχή να ανατρέψει το χουντικό καθεστώς, όμως στη συνέχεια άλλαξε στάση.²⁴ Η Αμερική αποφάσισε να στείλει στρατιωτική βοήθεια στην Ελλάδα, στέλνοντας ως πρέσβη τον Χένρι Τάσκα για να στηρίξουν τη χούντα. Ο Τάσκα συναντήθηκε με τον Παπαδόπουλο μέσα σε πολύ εγκάρδιο κλίμα. Ήταν, βέβαια, κάποιοι οι οποίοι δεν ήταν σύμφωνοι με το εκδημοκρατικό πνεύμα, όπως ο Ιωαννίδης που διατηρούσε στενές επαφές με ανθρώπους της CIA.

Την περίοδο της χούντας στην Ελλάδα, η Αραβοϊσραηλινή κρίση έκανε την εμφάνισή της, με αποτέλεσμα να επηρεαστεί και η Κύπρος από την κρίση αυτή. Το 1973 η οι ΗΠΑ επιχείρησαν να συνάψουν ελληνοαμερικανική συμφωνία που αφορούσε τον ελλιμενισμό των πλοίων. Το συγκεκριμένο ζήτημα θα είχε λυθεί το 1973, εάν δεν είχε προκύψει η κρίση της Κύπρου και η πτώση της χούντας το 1974.²⁵

1.3. Οι σχέσεις της Κύπρου με διεθνείς παράγοντες

Η θετικά διακείμενη θέση της Κύπρου προς τη Σοβιετική Ένωση, αλλά και η *μη δεσμευτική* πολιτική που ακολουθούσε ο Μακάριος, δεν έρχονταν σε αντιστοιχία με

²² Νίκος Παναγιωτίδης, 1964-1984 *Το Κυπριακό στη διεθνή πολιτική*, Παπαζήσης, Αθήνα 2015, σ. 128

²³ Παπαγελάς, 2021, ό. π., σ. 53

²⁴ Richard Clogg, *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, Κάτοπτρο, Αθήνα 2015, σσ. 204-205

²⁵ Παπαγελάς, 2021, ό. π., σσ. 100, 191

τα συμφέροντα της Αγγλίας και της Αμερικής. Ο πρώτος πρόεδρος της Κύπρου, Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, ήταν ένας εξαιρετικός διπλωμάτης.²⁶ Απ' ό, τι φαίνεται δεν επιθυμούσε τις βάσεις του ΝΑΤΟ, επεδίωκε να δημιουργήσει σχέσεις με το ΑΚΕΛ (Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού) και τη Σοβιετική Ένωση και ήταν θετικός απέναντι στη Μόσχα που επιθυμούσε την αυτοδιάθεση της Κύπρου.²⁷

Η προσέγγιση της Σοβιετικής Ένωσης δημιούργησε ανησυχία στο ΝΑΤΟ και πολλές φορές προκαλούνταν έντονη δυσαρέσκεια, όταν ο Μακάριος αναλάμβανε πρωτοβουλίες χωρίς να παίρνει την έγκριση της Ελλάδας που με δηλώσεις διαχώριζε τη στάση της. Οι Ελληνοκύπριοι πίστευαν ότι αυτό που επιθυμούσαν οι Τουρκοκύπριοι ήταν η διχοτόμηση του νησιού και οι Τουρκοκύπριοι, από την άλλη, δυσανασχετούσαν στην προοπτική της ένωσης με την Ελλάδα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί κλίμα δυσφορίας και δυσπιστίας ανάμεσα στις δύο πλευρές.

Από τον Kissinger μαθαίνουμε πως ο Μακάριος αποκαλούνταν από τους υπουργούς εξωτερικών των ΗΠΑ ως «ο Κάστρο της Μεσογείου» και ενώ στην αρχή υποστήριζε την Ένωση, στη συνέχεια έδειξε να απομακρύνεται από τη θέση αυτή, πιστεύοντας πως αν γινόταν κέντρο του ΝΑΤΟ η Κύπρος, θα αποτελούσε σημαντική βάση επιχειρήσεων κατά των Αράβων. Στις ΗΠΑ επικρατούσε μια ανησυχία σχετικά με τη σχέση της Κύπρου με τη Σοβιετική Ένωση, διότι μια ανεξάρτητη Κύπρος με την προσάρτησή της στην επήρεια των Σοβιετικών, θα αποτελούσε σίγουρα απειλή για τις ΗΠΑ.²⁸ Στις 30 Νοεμβρίου 1963, ο Μακάριος υπέβαλε στον τουρκοκύπριο αντιπρόεδρο, Φαζίλ Κουτσιούκ, έγγραφο με τις προτάσεις του για αναθεώρηση του Συντάγματος, καλώντας κατ' ουσίαν την τουρκοκυπριακή ηγεσία σε διαπραγματεύσεις με απώτερο στόχο την τροποποίηση 13 σημείων του Συντάγματος, κάτι όμως, που συντάραξε τις σχέσεις των Τουρκοκυπρίων και Ελληνοκυπρίων. Η κλιμάκωση που ακολούθησε ήταν τεράστια και η Τουρκία προέταξε την απειλή της για πρώτη φορά περί εισβολής στο νησί.²⁹

Ο πρώην υπουργός εξωτερικών των ΗΠΑ, Ντιν Άτσεσον, θεωρούσε ως μοναδική λύση να καταλυθεί η κυπριακή δημοκρατία και η επικράτηση της Διπλής

²⁶ Henry Kissinger, *Years of renewal*, Simon & Schuster Ltd., London 2012, σ. 197

²⁷ John Sakkas, «The Greek Military Regime and the Cyprus Question», στο Othon Anastasakis - Katerina Lagos (επιμ.), *The Greek Military Dictatorship: Revisiting a Troubled Past, 1967–1974*, κεφ. 12^ο, Berghahn Books, New York 2021, σ. 340

²⁸ Kissinger, 2012, ό. π., σ. 824

²⁹ Λάμπρου, ό.π., σ. 90-102

Ένωσης. Στις συνομιλίες με την ελληνική κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου, τα σχέδια απορρίφθηκαν, διότι το πρώτο σκεπτικό οδηγούσε στη δημιουργία μιας άλλης «Κούβας», και το δεύτερο είχε τον φόβο του εμφυλίου.³⁰ Η Ελλάδα πίστευε πως έπρεπε να υποστηρίξει την προσπάθεια για αυτοδιάθεση της Κύπρου, αν και ο πρωθυπουργός τότε κατηγορήθηκε ότι ενήργησε με αυτόν τον τρόπο για να δυναμώσει το πολιτικό του πεδίο.³¹ Ακόμα, ο Μακάριος δεν έγινε δέκτης των σχεδίων περί διχοτόμησης και έτσι η ιδέα περί αυτονομίας εγκαταλείφθηκε.³² Κατά το 1964 και της κρίσης που επικρατούσε, η αντίθετη στάση των Σοβιετικών απέναντι στους Τούρκους θεωρήθηκε καίριο ζήτημα αποτροπής. Οι ΗΠΑ από την άλλη, εθελotuφλούσαν στην εναντίωση του Μακαρίου σχετικά με τη διχοτόμηση, γιατί ήταν ένας άνθρωπος μεγάλης απήχησης.³³

1.4. Οι σχέσεις ανάμεσα στη Λευκωσία και την Αθήνα

Την ίδια περίοδο, το 1974, η Ελλάδα επεδίωκε την προσάρτηση της Κύπρου στο NATO, όμως επικρατούσε δυσaráσκεια για κάποιες πρωτοβουλίες του Μακαρίου σχετικά με την προσέγγιση της Σοβιετική Ένωσης αλλά και της έντασης με τους Τουρκοκυπρίους. Το γεγονός πως προμηθεύτηκε σοβιετικά και τσεχοσλοβάκικα όπλα, ήταν κάτι το οποίο όξυνε την ένταση ανάμεσα στην Αθήνα και τη Λευκωσία. Υπήρχαν αρκετές διαφωνίες με τον Μακάριο σε ζητήματα τακτικής. Η Αθήνα προσδοκούσε στην ένωση και πολλές φορές προσπάθησε να τον υπονομεύσει, χωρίς, βέβαια, να προβεί σε βίαιη απομάκρυνσή του. Η περίοδος αυτή, λοιπόν, ήταν μια περίοδος έντασης, διότι υπήρχαν διαφορετικοί στόχοι ανάμεσα στη Λευκωσία και την Αθήνα. Οι δικτάτορες επιθυμούσαν την ένωση της Ελλάδας με την Κύπρο, παραχωρώντας στους Τούρκους περιορισμένα εδάφη, πράγμα βέβαια που δεν μπορούσε να υλοποιηθεί. Ο Παπαδόπουλος πίστευε πως εάν λυνόταν το Κυπριακό, θα γινόταν πιο αρεστός, βγάζοντας την Ελλάδα από τη διεθνή απομόνωση που βρισκόταν.³⁴ Το γεγονός ότι η Ελλάδα επέμενε για την Ένωση με την Κύπρο, ήταν κάτι που συνέβαλε στην αποτυχία του εγχειρήματος.³⁵ Ακολούθως, αποφασίστηκε να ενδυναμωθεί η

³⁰ Henry William Brands, *America Enters the Cyprus Tangle* 1964, 1987, σσ. 356-357

³¹ Σακκάς, 2015, ό. π., σ. 68

³² Stanley Mayes, *Makarios: A Biography*, London, 1982, σ. 176

³³ Claude Nicolet, *United States Policy Towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention*, Harrassowitz, Leipzig 2009, σσ. 404-411

³⁴ Βαγγέλης Κουφουδάκης, *Κύπρος: Ένα σύγχρονο πρόβλημα σε ιστορική προοπτική*, Πατάκης, Αθήνα, 2008, σ. 233

³⁵ Γιάννος Κρανιδιώτης, *Κυπριακό Πρόβλημα 1960-1974*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σ. 443

Κύπρος με τον Γεώργιο Γρίβα, τον ιδρυτή της ΕΟΚΑ, να οργανώνει αγώνα κατά των Βρετανών. Οι Τούρκοι ζήτησαν να απομακρυνθεί ο Γρίβας και με τηλεγράφημα προς την Αμερική ζητούσε την εισβολή στην Κύπρο.³⁶ Η ελληνική δύναμη περιορίστηκε και ο Γρίβας τέθηκε σε περιορισμό στην οικία του.

Το 1971 όμως, ο Γρίβας έκανε έναν νέο αγώνα με σκοπό την ένωση πάλι με την Ελλάδα. Την περίοδο αυτή, παρατηρήθηκαν αρκετές συγκρούσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και την Κύπρο, δίχως να είναι πλήρως αποσαφηνισμένο, εάν γινόταν επειδή η χούντα δεν μπορούσε να τις ελέγξει ή επειδή ήταν ανεκτική στη δράση της ΕΟΚΑ Β΄. Η Τουρκία δεν μπορούσε να δεχτεί την ένωση με την Ελλάδα και οι Δυτικές Δυνάμεις προκειμένου να επωφεληθούν, είχαν ως στόχο τη διχοτόμηση.³⁷

Η λύση για το κυπριακό ήταν μείζονος σημασίας, γι' αυτό και συναντήθηκαν στη Λισαβόνα το 1971 ο υφυπουργός εξωτερικών της Ελλάδας, Ξανθόπουλος Παλαμάς και ο υπουργός εξωτερικών της Τουρκίας, Οσμάν Ολτζάι. Αυτό που προτάθηκε ήταν να μοιραστούν τα εδάφη και να γίνει παραχώρηση βάσης στην Τουρκία, χωρίς να μετακινηθούν οι κάτοικοι.³⁸

Η δικτατορία στην Ελλάδα άρχισε να κλονίζεται και το 1973 με δημοψήφισμα που έγινε για τη μοναρχία, θεωρήθηκε πως επιθυμούσε την παραμονή του στην εξουσία, υπό τον μανδύα του κοινοβουλευτισμού. Το δικτατορικό καθεστώς προκαλούσε μεγάλη αναξιοπιστία και ο Tom Pappas, Ελληνοαμερικανός επιχειρηματίας που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ελληνική και αμερικάνικη πολιτική σκηνή, το 1973 πρότεινε ταξίδι του Παπαδόπουλου στην Αμερική, προκειμένου να δεσμευτεί για τον εκδημοκρατισμό της κυβέρνησης.³⁹

1.5. Το σχέδιο άμυνας της Κύπρου (Αφροδίτη 73)

Η ελληνική κυβέρνηση βρισκόταν υπό τον φόβο των τουρκικών απειλών, γι' αυτό και έκανε κάποιες κινήσεις προκειμένου να προφυλαχτεί από μία ενδεχόμενη επίθεση των Τούρκων. Έτσι, λοιπόν, στις 22 Οκτωβρίου του 1973 σχεδιάστηκε από τις

³⁶ Παναγιωτίδης, 2015, ό. π., σ. 123

³⁷ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%99%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%9A%CF%8D%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%85#%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CF%82_1964-1974
(Πρόσβαση 5/4/2024)

³⁸ Lawrence Stern, *The wrong horse*, Times Books, New York 2017, σ. 115

³⁹ Παναγιωτίδης, 2015, ό. π., σ. 141

Ένοπλες Δυνάμεις το λεγόμενο « Σχέδιο Άμυνας» με τον κωδικό « Αφροδίτη 73», το οποίο θα εφαρμοζόταν σε περίπτωση τουρκικής επίθεσης. Συγκεκριμένα, περιλάμβανε τη Μοίρα από 18 αεροσκάφη, τα οποία θα στέλνονταν στην Κύπρο, ένα υποβρύχιο και δύο τορπιλακάτους. Την ίδια στιγμή, η ΕΛ.ΔΥΚ, θα είχε εφεδρική θέση και οι Πυροβολαρχίες στις ακτές θα μπορούσαν να επιτεθούν σε σκάφη αποβατικού περιεχομένου (Σχέδιο Βέλος).⁴⁰

2. Το καθεστώς του Δημήτρη Ιωαννίδη, η Τουρκία και το Κυπριακό ζήτημα.

2.1. Το πραξικόπημα του Δημήτρη Ιωαννίδη

Κατά τη διάρκεια του 1968, ο Γεώργιος Παπαδόπουλος δεν προέβη στις απαραίτητες ενέργειες, έτσι ώστε να περιορίσει την ισχύ του Βασιλιά και να ενισχύσει τη στρατιωτική δύναμη. Το κλίμα που επικρατούσε στην Ελλάδα την περίοδο εκείνη (του 1973) ήταν αρκετά εκρηκτικό, καθώς οι φοιτητές είχαν ξεσηκωθεί και υπήρχαν έντονες αντιδράσεις απέναντι στην οικονομική πολιτική που ακολουθούνταν. Ακόμα, υπήρχαν αρκετές ελλείψεις σε βασικά είδη. Όλα τα παραπάνω οδήγησαν στην εξέγερση των φοιτητών του Πολυτεχνείου, την οποία προσπάθησαν να καταπνίξουν με την επαναφορά του στρατιωτικού νόμου, όμως, τελικά το γεγονός αυτό οδήγησε στην πτώση του καθεστώτος. Στις εσωτερικές δυνάμεις ορισμένοι αξιωματικοί έδειχναν τη δυσαρέσκειά τους για τη χρήση παλιότερων πολιτικών. Ο Ιωαννίδης σταδιακά αποκτούσε όλο και μεγαλύτερη αποδοχή. Ο Ιωαννίδης ασκούσε μεγάλη κριτική στην κυβέρνηση του Παπαδόπουλου και, συγκεκριμένα, υποστήριζε πως υιοθετούσε στοιχεία οικογενειοκρατίας και διαφθοράς. Επομένως, απομάκρυνε από την εξουσία τον Παπαδόπουλο και ανέλαβε αυτός, εξακολουθώντας να έχει τη θέση του διοικητή της αστυνομίας ΕΣΑ.⁴¹

Τον Νοέμβριο του 1973, ο Ιωαννίδης προβαίνει στην ανατροπή του Σπύρου Μαρκεζίνη και ανέρχεται στην εξουσία, θέτοντας σε κατ' οίκον στο σπίτι τον Μαρκεζίνη και τον Παπαδόπουλο.⁴² Επικρατούσε η άποψη, ιδίως από πλευράς του πρέσβη της Αμερικής Χένρι Τάσκα πως ο Ιωαννίδης ήταν επικίνδυνος για δημιουργία κρίσεως στην Ανατολική Μεσόγειο εξαιτίας του τρόπου που διαχειριζόταν τα

⁴⁰ Μάνος Χατζηδάκης, *Ανοίγουμε τον Φάκελο της Κύπρου 1950-1974*, Πελασγός, Αθήνα 1988, σ. 182.

⁴¹ Sakkas - Anastasakis - Lagos, ό.π., σ. 338

⁴² M. Klimke & J. Scharloth, J., *1968 in Europe: A History of Protest and Activism 1956-1977*, Palgrave Macmillan, London 2008, σ. 105· Λάμπρου, ό.π., σ. 397 κ.εξ.

πράγματα, ειδικά στην εξωτερική πολιτική. Η περίοδος του δικτάτορα Ιωαννίδη θεωρείται ακόμα σκληρότερη από εκείνη του Παπαδόπουλου, καθώς κατά την περίοδο εκείνη γίνονταν πολλές συλλήψεις, βασανιστήρια.⁴³ Η θέση του Ιωαννίδη για την Κύπρο ήταν πως θα έπρεπε ή να γίνει «*η Κούβα της Μεσογείου*» ή να ενωθεί με την Ελλάδα. Σε επαφές που είχε με στελέχη της CIA είχε διαμηνύσει πως σκεφτόταν έντονα την ανατροπή του Μακαρίου, κάτι το οποίο προκάλεσε την αντίδραση της Αμερικής, λέγοντάς του πως έτσι θα προκαλούσε τουρκική αντίδραση.⁴⁴

2.2. Συγκρούσεις στην Κύπρο που προηγήθηκαν του πραξικοπήματος και η πρόσληψη των γεγονότων από τον τύπο της εποχής.

Ο Ιωαννίδης που ήταν συντηρητικός συνέβαλε, ώστε το Κυπριακό ζήτημα να οδηγηθεί σε πολύ σκοτεινά μονοπάτια. Κατά τη διάρκεια του καθεστώτος του η ΕΟΚΑ Β' επιχειρούσε την υπονόμευση της Κυπριακής κυβέρνησης και την ανατροπή του Μακαρίου, ο οποίος κατηγορήσε ευθέως τον Γρίβα για απόπειρα δολοφονίας του το 1973.

Όταν ο Γρίβας πέθανε στις 27 Ιανουαρίου του 1974, η κατάσταση οξύνθηκε. Η ΕΟΚΑ Β' πίεζε σε μεγάλο βαθμό τον Μακάριο και τελικά τον Ιούλιο του 1974 ανακηρύχτηκε παράνομη, χωρίς όμως αυτό να τον εμποδίζει από το να υπομονεύει τον Μακάριο. Στην Κύπρο η κατάσταση ήταν πολύ έκρυθμη και μάλιστα τον Μάιο του 1974 κλάπηκαν όπλα από την εθνική φρουρά. Η ελληνική κυβέρνηση αποστασιοποιήθηκε από τη λήψη μέτρων που θα οδηγούσαν στην ανατροπή του Μακαρίου. Έτσι, λοιπόν, η χούντα ακολουθούσε μια διφορούμενη τακτική, αφού από τη μία υποστήριζε την Ανεξαρτησία στην Κύπρο και από την άλλη υποκινούσε τη βία δείχνοντας τη στήριξή της σε ακραίους.⁴⁵

Η διαμάχη ανάμεσα στην ΕΟΚΑ και την Κυβέρνηση της Κύπρου αποτέλεσε το έναυσμα για επέμβαση των Τούρκων που απέβλεπαν στο να διχοτομηθεί η Κύπρος. Οι συγκρούσεις στο εσωτερικό ενός κράτους θέτουν σε κίνδυνο την ασφάλειά του. Σημαντικές παράμετροι στο να λειτουργεί ομαλά ένα κράτος αποτελεί το να εφαρμόζεται οι κανόνες δικαίου, η εφαρμογή του δημοκρατικού θεσμού, ο σεβασμός

⁴³ Αντώνης Κλάσης, *1974 Μεταπολίτευση*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2021, σσ. 18-20

⁴⁴ Παπαχελάς, 2021, ό. π., σ. 209

⁴⁵ Κρανιδιώτης, 1984, ό. π., σ. 256

στα ανθρώπινα δικαιώματα και φυσικά, η εξέλιξη σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Την περίοδο εκείνη, όμως, όλα αυτά φάνταζαν πολύ μακρινά.⁴⁶

Τα γεγονότα έχουν αποτυπωθεί στον Τύπο της εποχής, κυρίως από δύο μεγάλες εφημερίδες, την *Αλήθεια* και τον *Φιλελεύθερο*. Συγκεκριμένα, η *Αλήθεια* σε φύλλο της που κυκλοφόρησε την 1^η Ιουλίου 1974 φέρει ως τίτλο: «*Ο Μακάριος έχει τον λόγον*». Στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας προβάλλονται άρθρα που μιλούν για τις προσπάθειες ανατροπής του Μακαρίου, για τον ανασχηματισμό της κυβέρνησης Ανδρουτσόπουλου και για τις εκτελέσεις στελεχών της ΕΟΚΑ Β'. Ακόμα, στις επόμενες σελίδες της εφημερίδας υπάρχει άρθρο με τίτλο: «*Η Ελλάδα απέφυγε την Τουρκική παγίδα*».⁴⁷

Από την άλλη στον *Φιλελεύθερο* που κυκλοφόρησε στις 6 Ιουλίου 1974, υπάρχει στο πρωτοσέλιδο η εξής διαμήνυση: «*Ευθύνονται αι Αθήναι, αποκαλύπτει ο Μακάριος. Απόπειρα προς εισαγωγήν δικτατορίας εις Κύπρον. Δεν θα επιτραπή η κατάλυσις του κράτος και η μετατροπή της Εθνοφρουράς εις στρατόν κατοχής*».⁴⁸ Το πρωτοσέλιδο αυτό θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και προφητικό. Βλέπουμε πως η κυβερνητική πλευρά είχε ενδείξεις σχετικά με το ενδεχόμενο προσπάθειας επιβολής δικτατορίας.

Σχετικά με τις συγκρούσεις που σημειώθηκαν πριν από το πραξικόπημα η εφημερίδα *Φιλελεύθερος* κυκλοφορεί στις 30 Απριλίου 1974 και φέρει ως τίτλο: «*Με ενθάρρυνση αντικυβερνητικών στοιχείων ασχημίσαι μαθητών*».⁴⁹ Ακόμα, στο πρωτοσέλιδο γίνεται αναφορά σε άρθρο με τίτλο: «*Συγκρούσεις και καταστροφές σε γυμνάσια της Αμμοχώστου*», αλλά και σε άρθρο με τίτλο: «*Κυριαρχίαν και ακεραιότητα*

⁴⁶ Συρίγος, 2012, ό., π., σσ. 220-221

⁴⁷ *Αλήθεια*, (1 Ιουλίου 1974), <https://www.pressarchive.cy/s/el/item/557832?q=%CE%91%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%95%CE%99%CE%91#?c=&m=&s=&cv=1&xywh=-3918%2C0%2C12288%2C6163> (Ανάκτηση 20/04/2024)

⁴⁸ *Φιλελεύθερος*, (6 Ιουλίου 1974), <https://www.pressarchive.cy/s/el/item/580264?q=%CE%A6%CE%99%CE%9B%CE%95%CE%9B%CE%95%CE%A5%CE%98%CE%95%CE%A1%CE%9F%CE%A3#?c=&m=&s=&cv=9&xywh=-3741%2C0%2C11863%2C5950> (Ανάκτηση 20/04/2024)

⁴⁹ *Φιλελεύθερος*, (30 Απριλίου 1974), <https://www.pressarchive.cy/s/el/item/580264?q=%CE%A6%CE%99%CE%9B%CE%95%CE%9B%CE%95%CE%A5%CE%98%CE%95%CE%A1%CE%9F%CE%A3#?c=&m=&s=&cv=9&xywh=-3741%2C0%2C11863%2C5950> (Ανάκτηση 20/04/2024)

ζητούν η Βουλγαρική κυβέρνηση».⁵⁰ Στις επόμενες σελίδες πολύ σημαντικό είναι το άρθρο με τίτλο: «Κίσσινγκερ, Γκρομύκο, Βαλτχάιμ, σπεύδουν εις την Μ. Ανατολήν».⁵¹

Η εφημερίδα *Αλήθεια* που κυκλοφόρησε στις 5 Μαΐου 1974, φέρει ως τίτλο στο πρωτοσέλιδο: «Επαγρύπνισης». Ακόμα, στην πρώτη σελίδα προβάλλονται άρθρα με τίτλο: «Επαναρχίζουν συντόμως οι ενδοκυπριακαί συνομιλίες» και «Αποκαλυπτικά έγγραφα της ΕΟΚΑ Β' περιήλθον εις τας χείρας της αστυνομίας».⁵² Επίσης, η ίδια εφημερίδα κυκλοφορεί στις 13 Μαΐου 1974 και έχει ως τίτλο της: «Εμπρός Μακαριώτατε». Στην πρώτη σελίδα παρουσιάζονται άρθρα με τίτλο: «Διεξάγονται ζυμώσεις εις Αθήνας με στόχον τον Πρόεδρον Μακάριον» και «Η κυβέρνηση μελετά σοβαρώς την διάλυσιν της εθνικής φρουράς». Στις επόμενες σελίδες παρουσιάζεται το άρθρο με τίτλο: «Μέχρι αύριον θα διαφανεί εάν θα πετύχει ο Δρ Κίσσινγκερ».⁵³

Αυτό που αποδεικνύεται από τη μέχρι στιγμής μελέτη των παραπάνω είναι πως η κυπριακή κυβέρνηση είχε ενδείξεις ότι ετοιμαζόταν στην Αθήνα κάποια επίθεση/κάποιο πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου. Ο Φιλελεύθερος φαίνεται πως τόνιζε αρκετά τη σθεναρή στάση που είχε δείξει ο Μακάριος.

2.3. Το πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου.

Τον Ιούλιο του 1974 ο Μακάριος απευθύνθηκε στον Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας Φαίδωνα Γκιζίκη, ζητώντας του να μειωθεί ο αριθμός της Εθνικής Φρουράς. Μάλιστα, την ίδια μέρα η χούντα είχε επιχειρήσει την ανατροπή του. Οι διπλωμάτες από το Υπουργείο Εξωτερικών ζήτησαν παραίτηση, διότι διαφωνούσαν με την τακτική του Ιωαννίδη στο κυπριακό ζήτημα.⁵⁴ Ο Ιωαννίδης ακολούθως, πήρε την συναίνεση από τον Αρχηγό των Ενόπλων Δυνάμεων Γρηγόριο Μπονάνο, τον Πρόεδρο

⁵⁰ Στο ίδιο, <https://www.pressarchive.cy/s/el/item/580057?q=%CE%91%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%95%CE%99%CE%91#c=&m=&s=&cv=&xywh=-4338%2C-328%2C13044%2C6543> (Ανάκτηση 24/04/2024)

⁵¹ Στο ίδιο, <https://www.pressarchive.cy/s/el/item/580057?q=%CE%91%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%95%CE%99%CE%91#c=&m=&s=&cv=&xywh=-4338%2C-328%2C13044%2C6543> (Ανάκτηση 24/04/2024)

⁵² Στο ίδιο, <https://www.pressarchive.cy/s/el/item/557824?q=%CE%91%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%95%CE%99%CE%91#c=&m=&s=&cv=&xywh=-4771%2C-346%2C13775%2C6910> (Ανάκτηση 24/04/2024)

⁵³ Στο ίδιο, <https://www.pressarchive.cy/s/el/item/557825?q=%CE%91%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%95%CE%99%CE%91#c=&m=&s=&cv=5&xywh=-3976%2C-1%2C12224%2C6132> (Ανάκτηση 24/04/24)

⁵⁴ Συρίγος, 2012, ό.π., σσ. 220-221

Γκιζίκη και τον Πρωθυπουργό Αδαμάντιο Ανδρουτσόπουλο. Διημένησε πως δεν υπήρχε κίνδυνος και πως οι ΗΠΑ ήταν με το πλευρό τους.⁵⁵ Το αν ο Ιωαννίδης έλαβε διαβεβαίωση επί του εγχειρήματος αυτού παραμένει άγνωστο.⁵⁶ Ο Τάσκα πήρε ως εντολή να μεταφέρει στον Ιωαννίδη ότι οποιαδήποτε αλλαγή του καθεστώτος της Κύπρου δεν θα γινόταν δεκτή, μια εντολή που δεν έλαβε ο Ιωαννίδης, διότι δεν επιθυμούσε συνάντηση με τον Τάσκα και ο Τάσκα από την πλευρά του δεν μπορούσε να επιβληθεί. Από την άλλη, ο Σίσκο, ενώ γνώριζε μέσω των μυστικών υπηρεσιών αρκετές πληροφορίες, δεν κατάφερε να μεταφέρει την κρισιμότητα της κατάστασης στον Τάσκα. Το μήνυμα της Ουάσινγκτον δεν μεταφέρθηκε από τον Τάσκα, αλλά και αυτός που το παρέλαβε δεν έκρινε κατάλληλα το σημαντικό αυτό μήνυμα. Το πιο πιθανόν θεωρείται πως ο Τάσκα δεν αντιλήφθηκε το αποτρεπτικό περιεχόμενο προς τον Ιωαννίδη, παρά την αυστηρότητα του τηλεγραφήματος. Αυτό συνέβη, διότι πίστευαν πως ο Ιωαννίδης μόνο με μυστικές υπηρεσίες ερχόταν σε επαφή.⁵⁷

Στις 14 Ιουλίου στην Κύπρο οι κρατικές/κυβερνητικές δυνάμεις πέτυχαν μια μεγάλη νίκη απέναντι στην ΕΟΚΑ Β'. Ο Μακάριος θεωρούσε πως δεν ήταν απαραίτητη η παροχή βοήθειας στη σύγκρουσή του με τη χούντα και πίστευε πως σίγουρα θα νικούσε την Αθήνα.⁵⁸ Ακόμη, νόμιζε πως οι Σοβιετικοί και οι Δυτικοί δεν θα επέτρεπαν κάποια κίνηση εναντίον του, διότι αυτό θα αποτελούσε το έναυσμα για επίθεση της Τουρκίας.⁵⁹ Τον Ιούλιο, και συγκεκριμένα στις 13 Ιουλίου, έγινε σύσκεψη, ώστε να εξεταστούν οι προτάσεις του Μακάριου, μέχρι τις 15 Ιουλίου που συνεχίστηκε αλλά την ημέρα εκείνη πραγματοποιήθηκε το πραξικόπημα. Η κατάσταση εντάθηκε, όταν η φρουρά της Κύπρου μαζί με τη χούντα του Ιωαννίδη κατάφεραν να ανατρέψουν την κυβέρνηση του Μακάριου. Το Προεδρικό Μέγαρο τυλίχτηκε στις φλόγες και όλοι νόμιζαν πως ο Μακάριος είχε σκοτωθεί.⁶⁰

⁵⁵ *Ελεύθερος Τύπος*, «Η συνέντευξη του Φαίδωνα Γκιζίκη στον Γιάννη Μαρή, (Αύγουστος 1997)» [<https://pasatempo.wordpress.com/2019/11/25/%CE%B7%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%AD%CE%BD%CF%84%CE%B5%CF%85%CE%BE%CE%B7%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%86%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CF%89%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CE%B9%CE%B6%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD/>] (Πρόσβαση 24/04/2024)]

⁵⁶ Παπαχελάς, 2021, ό. π., σ. 311

⁵⁷ Παπαχελάς, 2021, ό.π. σ. 302

⁵⁸ Δρουσιώτης, ό. π., σ. 185

⁵⁹ Miller, ό. π., σ.177

⁶⁰ Κρανιδιώτης, 1984, ό. π, σ. 383

Το πραξικόπημα γνωστοποιήθηκε στην Ουάσινγκτον, δίχως να προκαλέσει έντονες αντιδράσεις. Ο Τομ Μπόγιατ, ο συνεργάτης του Σίσκο, είχε προειδοποιήσει από πριν πως εάν ανατραπεί ο Μακάριος, αυτό θα αποτελέσει σημαντικό κίνητρο για επέμβαση της Τουρκίας στην Κύπρο.⁶¹

Το πραξικόπημα, κατά πάσα περίπτωση ήταν γνωστό στον Κίσινγκερ πριν από τις 15 Ιουλίου 1974.⁶² Στη συνέχεια, Πρόεδρος έγινε όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, ο Νίκος Σαμψών και ο Μακάριος διέφυγε για την Πάφο και τελικά πήγε στη Νέα Υόρκη στις 19 Ιουλίου 1974, προκειμένου να ζητήσει βοήθεια. Πολλοί Τούρκοι θεωρούσαν πως ο Σαμψών ήταν υπεύθυνος για πολλές δολοφονίες άμαχου πληθυσμού και πως διατηρούσε επαφή με τις μυστικές υπηρεσίες.⁶³

Μετά από τα γεγονότα αυτά, δεν έγινε καμιά προσπάθεια για να αποκατασταθεί η τάξη και η Ουάσινγκτον δεν επιθυμούσε να βοηθήσει τον Μακάριο. Οι ΗΠΑ δεν επιδίωκαν να διεθνοποιηθεί το ζήτημα αυτό και δεν καταδίκασε το πραξικόπημα. Εύλογα μπορεί κανείς να διαπιστώσει πως το πραξικόπημα έδωσε τη δυνατότητα στην Τουρκία να παρέμβει στρατιωτικά στην Κύπρο. Οι Τούρκοι έκριναν πως η χούντα δεν θα προέβαινε σε πολεμική σύγκρουση, γιατί δεν αντέδρασε το 1964 όταν βομβαρδίστηκε το βόρειο τμήμα της Κύπρου.⁶⁴

Ο Ιωαννίδης είχε την άποψη πως εάν ο Μακάριος εξοντωνόταν, θα πραγματοποιούνταν διπλή ένωση με την Ελλάδα και θα τον ανακήρυσσαν «εθνικό ευεργέτη τους». Την επόμενη κιόλας μέρα, έλαβε μήνυμα από τον Κίσινγκερ πως δεν θα πρέπει να προβεί σε αλλαγές συνταγματικού και πολιτικού περιεχομένου στην Κύπρο. Το ίδιο μήνυμα μεταφέρθηκε και στον Υπουργό Εξωτερικών της Κύπρου. Ο Ιωαννίδης θεωρούσε πως είχε εξαπατηθεί από τις ΗΠΑ και η αντίδρασή του ήταν έντονη.⁶⁵ Ο Μακάριος, από την άλλη, έβγαλε διάγγελμα που χαρακτήριζε το πραξικόπημα εισβολή εναντίον της Κύπρου και του λαού της.

Το διάγγελμα όμως, δεν σταμάτησε την Τουρκική επίθεση.⁶⁶ Ο Σίσκο προσπάθησε να αποτρέψει τη σύγκρουση ανάμεσα σε Έλληνες και Τούρκους.⁶⁷

⁶¹ Ριζάς, ό. π, σσ. 128, 191

⁶² Παπαγελάς, 2021, ό.π. σ. 307

⁶³ Στο ίδιο, σ. 309

⁶⁴ Σακκάς, ό. π., σ. 175

⁶⁵ Παπαγελάς, 2021, ό. π, σ. 289, 362

⁶⁶ Συρίγος, 2012, ό. π, σ. 221

⁶⁷ Παπαγελάς, 2021, ό. π, σ. 358

Μάλιστα, επιβεβαιώθηκαν κάποιες υπόνοιες του σχετικά με τη χούντα, πως δηλαδή ήθελαν να παραμείνουν στην εξουσία με όποιο κόστος. Έτσι, λοιπόν, πρότεινε μέσα από τη διπλωματική επέμβαση των Αμερικανών να διορθωθεί η κατάσταση και να τιμωρηθεί το πραξικόπημα. Ο Κίσινγκερ, όμως, προσέβλεπε στο να αναγνωριστεί το νέο καθεστώς. Επομένως, η αφορμή για την εισβολή των Τούρκων ήταν το πραξικόπημα εναντίον του Μακάριου και ο Σαμψών ήταν το πρόσχημα για να αποκατασταθεί η ισορροπία της Κύπρου.⁶⁸

2.4. Η θέση των ΗΠΑ και η αντίδραση του Χένρι Κίσινγκερ

Ο Κίσινγκερ πίστευε πως οι ΗΠΑ έπρεπε να αντιδράσουν, δίχως όμως να λάβουν θέση επίσημη επί του ζητήματος. Ο Κίσινγκερ ήταν ένθερμος υποστηρικτής της ρεαλιστικής πολιτικής.⁶⁹ Για τον Μακάριο έλεγε πως τον σέβεται, αλλά ήταν επιφυλακτικός. Οι ΗΠΑ την περίοδο εκείνη αντιμετώπιζαν το πολιτικό σκάνδαλο «Watergate». Η πρόθεση των Τούρκων ήταν γνωστή και αντιμετωπιζόταν με θετικό μάτι, αν και υποστήριζαν πως ήθελα την επικράτηση ενός σταθερού κλίματος.⁷⁰

Ο Πρωθυπουργός της Τουρκίας προχώρησε σε βοήθεια από τη Βρετανία, την οποία δεν εξασφάλισε, ζητώντας τις βάσεις των Βρετανών για να εισβάλλουν στην Κύπρο. Οι Βρετανοί έδειχναν ενδιαφέρον μόνο για το NATO και οι Σοβιετικοί, από την άλλη, επιθυμούσαν να αμαυρωθεί η εικόνα των ΗΠΑ, διότι έδειξαν ανοχή στο πραξικόπημα. Δεν επιθυμούσε εξαιτίας του Κυπριακού ζητήματος να χάσει τα προτερήματα που είχε από την εξασθένιση των υπερδυνάμεων.⁷¹

2.5. Ο Τζο Σίσκο και η αποστολή του

Ο Σίσκο μέσα από κάποιες επαφές προσπάθησε την αποτροπή ενός Ελληνοτουρκικού πολέμου και όχι την αποτροπή της εισβολής. Δέχθηκε ενημέρωση πως ο Ιωαννίδης θέλει να γίνει αντικατάσταση των αξιωματικών που πήραν μέρος στο πραξικόπημα κατά του Μακάριου, να γίνει αντικατάσταση του Σαμψών από κάποιον πολιτικό που θα γινόταν δεκτός από την Άγκυρα, να προκηρυχτούν εκλογές και τέλος, να μη γίνουν αλλαγές στα δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων. Από την πλευρά των

⁶⁸ *Φάκελος της Κύπρου*, τόμ. Α΄,

https://library.parliament.gr/Portals/6/ebooks/fakelos_kyproy_tomos_A/tomos2/assets/common/downloads/fakelos_kyprou_tomos1.pdf, (Πρόσβαση 24/04/2024)]

⁶⁹ Παπαγελάς, 2021, ό. π., σ.76

⁷⁰ Παναγιωτίδης, ό. π., σ. 202

⁷¹ Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, *Η Κυπριακή εξωτερική πολιτική: 1960-1974*, Κύπρος 2006, σ. 100

Κυπρίων, δεν δέχτηκαν πρόσβαση των Τούρκων στη θάλασσα.⁷² Οι Τούρκοι επέμεναν για επιστροφή του Μακάριου και για την απομάκρυνση της εθνικής Κυπριακής φρουράς. Εάν δεν γίνονταν αυτά αποδεκτά, οι Τούρκοι τόνιζαν πως θα έκαναν εισβολή. Ήταν πολύ σημαντική, λοιπόν, η λήψη σημαντικών και αμοιβαίων αποφάσεων.⁷³

Ο Σίσκο ενημέρωσε άμεσα τον Κίσινγκερ πως η Τουρκία ετοιμάζεται να επέμβει στην Κύπρο, όμως όπως και φάνηκε ο Υπουργός Εξωτερικός δεν έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον. Ο Σίσκο κάποια στιγμή και μετά από πολλή σκέψη είπε πως το έργο του ήταν δύσκολο, καθώς έπρεπε να αποτρέψει Τουρκική επέμβαση στην Κύπρο, κάτι το οποίο δεν πέτυχε. Κατάφερε, βέβαια, να αποτρέψει σύρραξη ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Αν αποτύγχανε σε αυτό, θα διαλυόταν η Νοτιοανατολική Πτέρυγα της Βορειοατλαντικής συμμαχίας. Η Ουάσινγκτον επιθυμούσε να αποφύγει τη σύρραξη ανάμεσα σε Τουρκία και Ελλάδα, διότι ένας τέτοιος πόλεμος θα αποτελούσε δέλεαρ για τους Σοβιετικούς για να «μετακομίσουν» στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου.⁷⁴

3. Η τουρκική εισβολή και το τέλος της δικτατορίας

3.1. Αττίλας Ι

Μετά την ορκωμοσία της καινούριας κυπριακής κυβέρνησης επιβλήθηκε λογοκρισία στα ΜΜΕ και το κανάλι του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου (ΡΙΚ) πέρασε στον έλεγχο του στρατιωτικού καθεστώτος.⁷⁵ Ο στρατηγός και αρχηγός της Εθνικής Φρουράς, Γεώργιο Ντενίσης, ο οποίος είχε τεθεί κατά της ανατροπής του Μακάριου, υπέβαλε την παραίτησή του όταν ενημερώθηκε για τα γεγονότα. Στις 17 Ιουλίου του 1974, τα πρώτα σημάδια της τουρκικής εισβολής άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους, καθώς άρχισε η ενίσχυση των πολεμικών πλοίων που στάθμευαν στη Μερσίνη, η βελτίωση των αμυντικών θέσεων των τουρκοκυπριακών θυλάκων, η μεταφορά των Τουρκοκυπρίων από την Κερύνεια στη Λευκωσία και η παρουσία πολεμικών αεροσκαφών πάνω από την Καρπασία. Η νέα ηγεσία δεν εκτίμησε με επάρκεια τις πληροφορίες που είχε για επικείμενη εισβολή των Τούρκων από Έλληνα

⁷² Μιχάλης Ιγνατίου & Κώστας Βενιζέλος, <https://hellasjournal.com/2018/07/itan-ola-prosynennoimena-pos-oi-ipa-kai-i-choynta-paredosan-tin-kypro-ston-attila/>, (Πρόσβαση 24/04/2024).

⁷³ Κεφαλά, ό. π., σ. 137

⁷⁴ Ιγνατίου, ό. π., σ. 145

⁷⁵ Πέτρος Παπαπολυβίου, «Από το πραξικόπημα στην εισβολή», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 2019

αξιοματικό που υπηρετούσε στη βάση του NATO στη Σμύρνη.⁷⁶ Στη μη σωστή εκτίμηση της κατάστασης συνέβαλε η παρουσία του υφυπουργού εξωτερικών Σίσκο, έτσι ώστε η Αθήνα να θεωρεί αδύνατη την εισβολή των Τούρκων. Σε διεθνές επίπεδο, καμία χώρα από τις Μεγάλες Δυνάμεις δεν κατάφερε να αποτρέψει την εισβολή, αφού οι ΗΠΑ βρίσκονταν εν μέσω του πολιτικού σκανδάλου και ο υπουργός των εξωτερικών δεν επιθυμούσε καμία εμπλοκή. Δεν καταδίκασαν ούτε την ανατροπή του Μακάριου ούτε επιχείρησαν να αποτρέψουν την τουρκική εισβολή. Η Μεγάλη Βρετανία δεν δέχτηκε την πρόταση του Τούρκου πρωθυπουργού, Μπουλέτ Ετσεβίτ, για κοινή συμμετοχή ούτε επιθυμούσε να παρέμβει με άλλο τρόπο. Η ΕΣΣΔ αν και καταδίκασε το πραξικόπημα, πίστευε πως το ζήτημα αφορούσε μόνο τη Δύση και δεν ήθελε περαιτέρω εμπλοκή.⁷⁷

Στις 20 Ιουλίου του 1974 τουρκικά σκάφη τα οποία ήταν επανδρωμένα με άρματα και καταδρομείς έφτασαν στην Κερύνεια, στην περιοχή «Πέντε Μίλι» βόρεια της Κύπρου και έκαναν απόβαση. Ακόμα, σημειώθηκαν πυροβολισμοί, επλήγησαν σημαντικά στρατηγικά σημεία και πραγματοποιήθηκαν ρίψεις αλεξιπτωτιστών με σκοπό να δημιουργηθεί ένα αεροπρογεφύρωμα στους τουρκοκυπριακούς θύλακες. Οι Τούρκοι κατέλαβαν την περιοχή της Κερύνειας, διαπράττοντας βιαιοπραγίες εναντίον του άμαχου πληθυσμού. Χαρακτηριστικό είναι ότι την 20ή Ιουλίου 1974, η κυπριακή εφημερίδα *Μάχη* (με ιδιοκτήτη τον Νίκο Σαμψών) είχε στο πρωτοσέλιδό της τον τίτλο «*Ειρηνική Λύσις του Κυπριακού*»⁷⁸ και υπογράμμισε πως η Αμερικανική Κυβέρνηση «*κλίνει προς τον Νέον Πρόεδρον της Δημοκρατίας*»,⁷⁹ δηλαδή τον ίδιο τον Σαμψών. Ειδικότερα, στο κεντρικό άρθρο αναφέρονται τα εξής:

«Επικαλούμενη ανωτάτους επισήμους της Ουάσιγκτων, η εφημερίς προσθέτει ότι η αμερικανική κυβέρνηση κλίνει περισσότερο προς τον κ. Ν. Σαμψών, τον ηγέτην του πραξικοπήματος παρά προς τον ανατραπέντα πρόεδρον. Οι “Τάιμς” αναφέρουν ότι ο Αμερικανός Υπουργός των Εξωτερικών κ. Κίσσινγκερ απέρριψε

⁷⁶ Φάκελος της Κύπρου, τόμος Α', Τα πορίσματα, Στρατιωτική κατάσταση (στρατεύματα στην Κύπρο), Αθήνα-Λευκωσία 2018, σ. 114-115

⁷⁷ Συρίγος, 2012, ό. π., σ. 222· Κλάψης, 2021, ό. π., σ. 232

⁷⁸ *Μάχη*, 20/7/1974.
<https://www.pressarchive.cy/s/el/item/555158?q=%CE%91%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%95%CE%99%CE%91#?c=&m=&s=&cv=&xywh=-999%2C0%2C6082%2C5748>

⁷⁹ Στο ίδιο,
<https://www.pressarchive.cy/s/el/item/555158?q=%CE%91%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%95%CE%99%CE%91#?c=&m=&s=&cv=&xywh=-999%2C0%2C6082%2C5748>

*επιμόνως τας εισηγήσεις ωρισμένων παραγόντων, όπως υποστηρίζη το ανατραπέν καθεστώς της Κύπρου».*⁸⁰

Οι μονάδες της Εθνικής Φρουράς και της ΕΛΔΥΚ δεν αντέδρασαν εγκαίρως, με αποτέλεσμα οι Τούρκοι να δημιουργήσουν προγεφύρωμα σε μια περιοχή, όπου εγκλωβίστηκαν αρκετοί Ελληνοκύπριοι. Στη Λευκωσία αντιμετωπίστηκαν προσωρινά από τους κατοίκους της περιοχής, με όλους τους Κυπρίους να βρίσκονται στην ίδια θέση, έχοντας να αντιμετωπίσουν πλέον τους Τούρκους εισβολείς.

Στις 21 Ιουλίου του 1974 το πρωί συνεκλήθη συμβούλιο στο οποίο συμμετείχαν ο Πρόεδρος Φαίδων Γκιζίκης, ο Πρωθυπουργός Αδαμάντιος Ανδρουτσόπουλος και ο ταξίαρχος Δημήτριος Ιωαννίδης. Τότε, κηρύχτηκε επιστράτευση και ο Στρατηγός Γρηγόριος Μπονάνος, ο Αντιστράτηγος Ανδρέας Γαλατσάνος, ο Αντιναύαρχος Πέτρος Αραπάκης, ο Αντιπτέραρχος Αλέξανδρος Παπανικολάου έλαβαν ως διαταγή την ενίσχυση της άμυνας της Κύπρου. Ο Ιωαννίδης ήταν έξαλλος και έτοιμος για πόλεμο, ενώ οι Στρατηγοί ήταν πιο συγκρατημένοι.⁸¹ Έτσι, αποφασίστηκε να προβούν στις εξής ενέργειες: α. να μεταφερθούν μοίρες καταδρομέων από την Κρήτη στη Λευκωσία, β. να αποτραπεί η απόβαση τριών υποβρυχίων, γ. να μεταφερθεί το Τάγμα 573 που ήταν πλήρως εξοπλισμένο με εθελοντές και να αποσταλούν 30 σύγχρονα αεροπλάνα. Βέβαια, οι ενέργειες αυτές δεν έγιναν, γι' αυτό και η αποβατική δύναμη δεν εξουδετερώθηκε.⁸²

3.2 Ελλείψεις και ενδεχόμενες παραβλέψεις

Τελικά, πραγματοποιήθηκε μόνο η πρώτη ενέργεια και σημειώθηκε μεγάλη ολιγωρία που χαρακτηρίστηκε ως μη αναμενόμενη. Τα ελληνικά όπλα σίγασαν και δόθηκε εντολή στα υποβρύχια να γυρίσουν πίσω. Η απόβαση είχε γίνει γνωστή από τις 6:00 το πρωί και η εντολή δόθηκε στις 10:00, δίχως να επικοινωνήσει ο Αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων με το ΓΕΕΦ. Το Σχέδιο άμυνας «Αφροδίτη 73» δεν τέθηκε σε εφαρμογή και η ηγεσία έδειχνε να είναι «χαμένη». Η αρμάδα των Τούρκων που κινούνταν εναντίον της Κύπρου είχε εντοπιστεί από τα ραντάρ, αλλά δυστυχώς δεν

⁸⁰

Στο

ίδιο,

<https://www.pressarchive.cy/s/el/item/555158?q=%CE%91%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%95%CE%99%CE%91#?c=&m=&s=&cv=&xywh=-999%2C0%2C6082%2C5748>

⁸¹ Παπαγελάς, 2021, ό. π., σσ. 366, 368

⁸² Στο ίδιο, σσ. 370-307

υπήρξε έγκαιρη αντίδραση, με αποτέλεσμα οι Τούρκοι να προσεγγίσουν τις ακτές χωρίς αντίσταση. Δεν αποδεσμεύτηκαν τα πυρά, δεν έγινε αντεπίθεση από την ΕΛ. ΔΥ. Κ με σκοπό την εξάλειψη του προγεφυρώματος του εχθρού. Μάλιστα, προκάλεσε εντύπωση το γεγονός πως δόθηκε εντολή για οπισθοχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων τα οποία είχαν φτάσει στο χωριό Κιόνελλι, που βρίσκεται στο βόρειο τμήμα του νησιού στην επαρχία Λευκωσίας, δίνοντας με αυτόν τον τρόπο την ευκαιρία στους Τούρκους να διευρύνουν το προγεφύρωμά τους. Οι δυνάμεις που εστάλησαν για να καταδιωχθεί ο Μακάριος ήταν περισσότερες από τον αριθμό των δυνάμεων για την αντιμετώπιση των Τούρκων εισβολέων.⁸³

Στα πλαίσια συμβολική ενίσχυσης, αποφασίστηκε να αποσταλεί η αερομεταφερόμενη Μοίρα Καταδρομών. Έφτασαν στην Κύπρο δεκαπέντε αεροπλάνα μεταγωγικά, με καταδρομείς από την Κρήτη (με κωδική ονομασία «Νίκη»). Οι Κύπριοι λόγω εσφαλμένης εκτίμησης, κατέρριψαν το ένα με αποτέλεσμα να σκοτωθούν όλοι οι καταδρομείς εκτός από έναν που πρόλαβε να σωθεί με αλεξίπτωτο.⁸⁴

Στις 22 Ιουλίου δόθηκε η εντολή να εφαρμοστεί το Σχέδιο Κύπρου με κάποιες τροποποιήσεις. Τα υποβρύχια δεν χτύπησαν τους Τούρκους, τα μαχητικά F.4 Phantom δεν απογειώθηκαν και το οχηματαγωγό Ρέθυμνο έφτασε στη Ρόδο αντί στην Κύπρο. Χαρακτηριστικό της έλλειψης συντονισμού αποτελεί το ότι ενώ είχε δοθεί εντολή για ενίσχυση της αμυντικής προσπάθειας στην Αμμόχωστο, όταν σημειώθηκε αλλαγή πορείας των Τούρκων, δεν διέταξαν να γίνει αλλαγή της αμυντικής προσπάθειας προς την Κερύνεια-Λευκωσία.

Η κατάσταση της γενικής επιστράτευσης στην Ελλάδα κρίθηκε αποτυχημένη. Στην αρχή, αν και προβλέπονταν 1000 άτομα για επιστράτευση, τελικά έφτασαν 7000, τα οποία δεν μπορούσαν να διαχειριστούν, ούτε υπήρχε πρόβλεψη για οπλισμό, με αποτέλεσμα να επικρατεί μια χαώδης κατάσταση. Επίσης, οι εκκαθαρίσεις που είχαν πραγματοποιηθεί καταδείκνυαν πως υπήρχε αδυναμία για αξιοποίηση των οπλικών συστημάτων.

Από την πλευρά των Συνταγματαρχών, ο Αραπάκης έκανε τη διαπραγμάτευση με τον Σίσκο και χρεώθηκε περισσότερο την αποτυχία, καθώς ήταν Αρχηγός του Πολεμικού Ναυτικού από την περίοδο Ιωαννίδη. Εν συνεχεία, ο πρέσβης Τάσκα με τον

⁸³ *Φάκελος της Κύπρου*, τόμος Δ', Αθήνα-Λευκωσία 2018, σ. 225

⁸⁴ Παπαγελάς, 2021, ό. π., σσ. 353, 407

Σίσκο συναντήθηκαν με τα ηγετικά στελέχη της χούντας. Ο Σίσκο προέτρεψε την Ελλάδα να αποφύγει τον πόλεμο με την Τουρκία, διότι δεν θα υπήρχε στήριξη από την Αμερική.⁸⁵

Όπως προκύπτει από το πόρισμα της εξεταστικής επιτροπής για τον Φάκελο της Κύπρου, το ΓΕΕΦ δεν έπραξε τα δέοντα όταν παραβιάστηκαν τα Κυπριακά ύδατα, όταν τα αεροσκάφη των Τούρκων προέβησαν σε ρίψεις αλεξιπτωτιστών και έκαναν βομβαρδισμούς, όταν βύθιζαν πλοίο της Κύπρου και όταν έκαναν απόβαση.⁸⁶

Ο Ιωαννίδης είχε αιφνιδιαστεί πιστεύοντας πως οι Τούρκοι θα εκφόβιζαν μόνο και πως θα έφταναν μέχρι την Κερύνεια.⁸⁷ Υπήρχαν εσφαλμένες αντιλήψεις πως οι Τούρκοι δεν θα άνοιγαν πυρ αν δεν τους έκαναν επίθεση. Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και από μαρτυρίες του Χαράλαμπου Παλαΐνη, Ταγματάρχη κατά την περίοδο της Χούντας:

«“Οι Τούρκοι δεν θα βγουν. Είμαι σίγουρος για αυτό”. Ποιος τον διαβεβαίωσε, δεν το ξέρω» λέει και προσθέτει “Κάποιοι εκμεταλλεύθηκαν τον υπερπατριωτισμό του. Ο Ιωαννίδης έδειχνε ότι δεν περίμενε ποτέ να βγούνε οι Τούρκοι, ήταν ο απόλυτος αιφνιδιασμός. Στην αρχή έπεισε και αυτούς που είχαν θέσεις (Γκιζίκη, Μπονάνο κ.λπ.) ότι δεν θα βγούνε οι Τούρκοι. Τρίτη ή Τετάρτη πριν την εισβολή ερχόταν τέτοια συρροή πληροφοριών ότι ετοιμάζουν απόβαση, που ο Μπονάνος κάλεσε σύσκεψη αρχηγών και ζήτησε να είναι και ο Ιωαννίδης στη σύσκεψη. Ο Ιωαννίδης δεν βρέθηκε, εξαφανιζόταν εκείνες τις ημέρες επειδή τον πιέζανε από όλες τις πλευρές να λάβει κάποια μέτρα. Μονίμως έμενε στην επωδό “Αν κάνουμε κάτι, θα προκαλέσουμε την τουρκική επέμβαση, θα τους δώσουμε την αφορμή να βγούνε, διαφορετικά δεν βγαίνουνε”»».⁸⁸

Ο Τάσκα ζήτησε βοήθεια από τις ΗΠΑ στις 20 Ιουλίου, προκειμένου να αποτραπεί η τουρκική απόβαση, κάτι βέβαια που δεν έγινε ποτέ. Μετά από τρεις ημέρες αποφασίστηκε κατάπαυση πυρός, δίχως όμως τις επόμενες δύο εβδομάδες να αποτραπεί η μεταφορά 40000 στρατιωτών, τεθωρακισμένων και οπλισμού. Ο

⁸⁵ Στο ίδιο, σ. 365

⁸⁶ Βαγγέλης Στεργιόπουλος, «Οι άθλιοι των Αθηνών και η διαβόητη αυτοσυγκράτηση» [<https://www.in.gr/2020/07/20/plus/features/kypros-20-7-1974-oi-athlio-ton-athnon-kai-diavoiti-aytosygratisti/>], (Πρόσβαση 30/4/2024)] Βαγγέλης Στεργιόπουλος «Φάκελος Κύπρου», [<https://www.in.gr/2021/07/19/life/stories/kypros-attilas-tis-ptaiiei/>], (Πρόσβαση 30/04/2024)]

⁸⁷ Συρίγος, 2012, ό. π., σ. 223

⁸⁸ Συνέντευξη του Χαράλαμπου Παλαΐνη στον Αλέξη Παπαχελά στο Παπαχελάς, 2021, ό.π., σ. 573

Ιωαννίδης είχε ανοίξει την «κερκόπορτα». Αν και οι υποσχέσεις για βοήθεια ήταν πολλές, τελικά η Κύπρος έμεινε αβοήθητη.⁸⁹ Χαρακτηριστικά, όπως σημειώνει ο Γιάννος Κρανιδιώτης: «Μέσα σε λίγες μέρες δεν κατάφερε να κερδίσει τον έλεγχο και το όνειρο ένωσης με την Ελλάδα, χάθηκε».⁹⁰ Ο Ιωαννίδης, αν και είχε δεχθεί αρκετές διαβεβαιώσεις για το πραξικόπημα, τελικά δεν υλοποιήθηκαν. Όταν συναντήθηκε με τον Τζο Σίσκο στο γραφείο του Μπονάνου, υποστήριξε πως είχε εξαπατηθεί. Αυτό βέβαια δεν τον απαλλάσσει από τις ευθύνες που είχε, διότι με το πραξικόπημα εναντίον του Μακάριου έδωσε στην Άγκυρα τα προσχήματα που ζητούσε.⁹¹

3.3 Από τον αιφνιδιασμό στην κήρυξη ανακωχής

Με το πραξικόπημα η Ελλάδα είχε παραβιάσει τις υποχρεώσεις της και καμία από τις εγγυήτριες δυνάμεις δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει βία σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1960. Το Συμβούλιο Ασφαλείας εξέδωσε το Ψήφισμα 353 στις 20 Ιουλίου του 1974,⁹² σύμφωνα με το οποίο τα κράτη μέλη θα συμφωνούσαν για την εδαφική ακεραιότητα της Κύπρου και ζητούσε τη λήξη της στρατιωτικής επέμβασης. Οι εγγυήτριες δυνάμεις έπρεπε να προβούν σε συνομιλίες με στόχο την αποκατάσταση της ειρήνης στην Κύπρο. Η Τουρκία προέβη στην επιχείρηση «Αττίλας» εξαιτίας της επισφαλούς θέσης των Τουρκοκυπρίων σε μια κυβέρνηση εθνικιστικού περιεχομένου που απέβλεπε στην Ένωση.⁹³

Η εισβολή των Τούρκων στην Κύπρο αιφνιδίασε τον Ιωαννίδη καθώς και τις ένοπλες Δυνάμεις. Ο Τζο Σίσκο προσπάθησε να αντιμετωπίσει τις απειλές του Ιωαννίδη πως θα προχωρούσε σε πόλεμο εναντίον της Τουρκίας. Ο Ιωαννίδης κήρυξε επιστράτευση και έστειλε μοίρες αεροσκαφών για να αποτραπεί η τουρκική αποβατική δύναμη. Ο Μπονάνος είχε παραδεχτεί πως ο τρόπος που έγινε η επιστράτευση οδήγησε σε αποδυνάμωση του καθεστώτος Ιωαννίδη, αν και ο ίδιος είχε διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην ανατροπή του καθεστώτος Ιωαννίδη μαζί με τον Γκιζίκη.

Ο Μπονάνος μετέφερε την απόφαση για πόλεμο στους Αρχηγούς Επιτελείων και αυτοί απάντησαν αρνητικά, καταλήγοντας στην απόφαση για τερματισμό του

⁸⁹ Κρανιδιώτης, 1984, ό. π., σ. 578

⁹⁰ Παπαγελάς, 2021, ό. π., σσ. 395

⁹¹ Κρανιδιώτης, 1984, ό. π., σ. 395

⁹² Για το ψήφισμα, βλ. εδώ:

[https://www.pio.gov.cy/%CF%88%CE%AE%CF%86%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1-353-\(1974\).html](https://www.pio.gov.cy/%CF%88%CE%AE%CF%86%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1-353-(1974).html)

⁹³ Συρίγος, 2012, ό. π., σ. 225· Α. J. Thomas, *International Law and the Turkish Invasion*, Zavallis Press, Nicosia 1979, σσ. 187 - 199

δικτατορικού καθεστώτος και απομάκρυνση του Στρατού από την πολιτική. Ο Κίσινγκερ αποφάσισε στις 22 Ιουλίου να μεσολαβήσει προκειμένου να επιτευχθεί ανακωχή. Μάλιστα, κατά τη διάρκεια κατάπαυσης του πυρός, οι Τούρκοι εξέφρασαν διαμαρτυρία για κινήσεις του ελληνικού ναυτικού στόλου.

3.4 Η κατάρρευση του Δημήτριου Ιωαννίδη

Οι σχέσεις ανάμεσα στην ελληνική χουντική κυβέρνηση και τον Μακάριο ήταν τεταμένες και αποκορύφωμα της κρίσης αποτέλεσε η αποστολή μιας ανοιχτής επιστολής του Μακαρίου προς τον Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας, Φαίδωνα Γκιζίκη.⁹⁴ Επικρατούσε η πεποίθηση πολλές φορές πως ο Μακάριος δεν ήταν θετικά διακείμενος με την προοπτική για ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, κάτι το οποίο είχε οδηγήσει συχνά την ελληνική κυβέρνηση να κάνει σχέδια για την ανατροπή του Μακαρίου και την εγκατάσταση κυβέρνησης φιλικά διακείμενης με αυτή της Αθήνας. Το παραπάνω επιβεβαιώνεται και από το σχετικό πρωτοσέλιδο του *Φιλελεύθερου* στις 7 Ιουλίου 1974: «Θαρραλέα φωνή αληθείας η επιστολή Μακαρίου. Κατηγορώ. Η ρίζα του κακού φθάνει μέχρις Αθηνών. Ησθάνθην εκτεινόμενην αοράτως εξ Αθηνών χείρα, αναζητούσαν τον αφανισμόν μου. Δεν είμαι Νομάρχης, αλλ' ηγέτης κράτους που θα διαλυθή μόνον με την Ένωσιν».⁹⁵

Το πραξικόπημα στις 15 Ιουλίου του 1974 φαίνεται πως είχε σχεδιαστεί από τον Ιωαννίδη από τον Νοέμβριο του 1973, για να υλοποιηθεί τον Μάιο του 1974, όταν ο Μακάριος θα βρισκόταν για επίσκεψη στην Κίνα. Τα στοιχεία από το πόρισμα της Επιτροπής για τον Φάκελο Κύπρου δείχνουν πως το σχέδιο άρχισε να εξυφαίνεται δύο με τρεις μήνες πριν την υλοποίησή του, ενώ η τελική απόφαση πάρθηκε κατά την περίοδο που ο Μακάριος απέστειλε την ανοιχτή επιστολή. Οι ενορχηστρωτές του σχεδίου ήταν ο Φαίδων Γκιζίκης, Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας, ο Δημήτριος Ιωαννίδης, ο αρχηγός της χούντας, ο Γρηγόριος Μπονάνος, αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων και τέλος, ο Αδαμάντιος Ανδρουτσόπουλος, ο πρωθυπουργός. Η ολοκλήρωση του σχεδίου ανατέθηκε στον Ταξίαρχο, Μιχαήλ Γεωργίτση και στον διοικητή των Δυνάμεων Καταδρομών, Κωνσταντίνο Κομπόκη. Κατά τη διάρκεια σύσκεψης που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα στις αρχές Ιουλίου, καθορίστηκαν και τα συνθήματα που θα χρησιμοποιούνταν για την ολοκλήρωση του πραξικοπήματος. Το

⁹⁴ Κλάψης, 2021, ό.π., σ. 250

⁹⁵ *Φιλελεύθερος*, (7 Ιουλίου 1974),

(<https://pressarchive.cy/s/EL/item/580264?q=%CE%B1%CE%BB%CE%B7%CE%B8%CE%B5%CE%B9%CE%B1#c=&m=&s=&cv=&xywh=222%2C9%2C4472%2C4225>)

σύνθημα ήταν: «Αλέξανδρος εισήχθη νοσοκομείον». Εάν όλα στη συνέχεια εξελίσσονταν κατά το δοκούν, το σύνθημα θα ήταν: «Αλέξανδρος πάει καλά» και στην περίπτωση που δεν θα εξελίσσονταν καλά, το σύνθημα θα ήταν: «Αλέξανδρος ασθενεί βαρέως».⁹⁶

Η ελληνική στρατιωτική ηγεσία έδειξε ατολμία, με τον Μπονάνο να φέρει τη βασική ευθύνη για την εγκατάλειψη της Κύπρου. Τόσο ο Μπονάνος όσο και ο Ιωαννίδης ήταν «εγκληματικά» αδιάφοροι, ρίχνοντας τις ευθύνες στις ΗΠΑ. Έδειξαν συμμόρφωση στις υποδείξεις των ΗΠΑ και των Βρετανών, αλλά δεν ενίσχυσαν ως έπρεπε την άμυνα της Κύπρου και δεν επέτρεψαν στην ηγεσία της Κύπρου να λάβει κάποια μέτρα προκειμένου να αντιμετωπιστεί η τουρκική απειλή.⁹⁷ Χαρακτηριστικά είναι τα όσα έχει αναφέρει ο Ιωαννίδης στον γιατρό του, Ανδρέα Σταθόπουλο, με τον οποίο συνδέθηκε στενά στη φυλακή και τον όρισε ως έναν από τους ανθρώπους που εκφώνησαν επικήδειο λόγο στην κηδεία του:

«Την 22/7/1974 αμυνόμενος κατά της απροκλήτου εισβολής θα επέφερα εξ Ελλάδος διά της Αεροπορίας και των υποβρυχίων το καίριο πλήγμα στην κύρια φάση της τουρκικής αποβάσεως που θα επιχειρείτο εκείνη την ημέρα με σύγχρονον προσβολήν και άλλων τουρκικών στόχων επί του κυπριακού εδάφους. Αμέσως μετά θα εκήρυσσα επισήμως τον πόλεμον εις την Τουρκίαν, περιορίζοντάς τον σε τοπικό πόλεμο στην Κύπρο, όπως άλλωστε είχαν αρχίσει και οι Τούρκοι την 20/7/1974. Γενικό πόλεμο θα έκανα μόνο εάν οι Τούρκοι τολμούσαν να πλήξουν ελληνικό μητροπολιτικό έδαφος και στόχους, όπερ λίαν απίθανο. Δια λόγους αιφνιδιασμού το πλήγμα θα προηγείτο της κηρύξεως πολέμου, δεδομένου ότι και οι Τούρκοι αιφνιδίασαν διά της αποβάσεως χωρίς όμως να μας κηρύξουν τον πόλεμον.

Εάν ο Μπονάνος και οι Αρχηγοί των Κλάδων δεν επρόδιδαν την πατρίδα και εάν εξετελέσουν την διαταγή προσβολής της τουρκικής αποβιβάσεως στην Κυρήνεια κατά την μεσημβρινήν της Δευτέρας 22/7/1974 η Μονομερής Ολοκληρωτική Ένωσις θα είχε κηρυχθεί και επιτευχθεί de jure και de facto. Εάν με δεδομένη την υπεροπλία μας στην Αεροπορία και το Ναυτικό, οι Τούρκοι ήξεραν εκ των προτέρων ότι οι Έλληνες θα πολεμήσουν, είμαι πεπεισμένος δεν θα έκαναν την

⁹⁶ Φάκελος της Κύπρου, τόμος Δ', Αθήνα-Λευκωσία 2018, σ. 90

⁹⁷ Λάμπρου, ό. π, σ. 557

εισβολή. Οι Τούρκοι είχαν όμως πληροφορηθεί από τους Αμερικανούς ότι ο αδύναμος κρίκος όλων των σχεδίων μου ήσαν δυστυχώς Έλληνες ανώτατοι αξιωματικοί, που υπήκουσαν σε ξένες εντολές, υποστηριζόμενοι και από Ανώτατους και Κατώτερους στην Ελλάδα και την Κύπρο που ηρνήθησαν να εκτελέσουν την εντολή της Πατρίδος και που εγώ δεν θα μπορούσα ποτέ να φανταστώ ότι ήσαν λιγότερο Πατριώτες από εμένα. Μετά την προδοσία αυτών και την συγκεχυμένη κατάσταση των πραγμάτων εγώ πλέον υποπευδόμενοι τους πάντες και δεν είχα εμπιστοσύνη σε κανέναν, ούτε “στην μάννα μου” ακόμη για να έχω την ευχέρεια να σχεδιάσω και να δράσω».⁹⁸

Η 23^η Ιουλίου ήταν η μέρα που σήμανε το τέλος της δικτατορίας και της κυβέρνησης Σαμψών. Πραγματοποιήθηκε σύσκεψη παρουσία του Γκιζίκη, του αρχηγού του ΓΕΕΘΑ, των Αρχηγών των τριών κλάδων, όπου ο Ιωαννίδης αναγκάστηκε να παραιτηθεί μπροστά στο ενδεχόμενο σύρραξης ανάμεσα σε Τουρκία και Ελλάδα. Η εισβολή των Τούρκων στην Κύπρο διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην πτώση του δικτατορικού καθεστώτος. Ο Πέτρος Αραπάκης, Έλληνας ανώτατος αξιωματικός του Πολεμικού Ναυτικού, που ήταν και αρχηγός του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού από την 1^η Ιουνίου 1973, διορισμένος από τον Γεώργιο Παπαδόπουλο, έχει εκφραστεί με τα παρακάτω λόγια για τον Ιωαννίδη και τον ρόλο του στην καταστροφή της Κύπρου:

«Το έχω ξεκαθαρίσει μέσα μου. Πατριώτης ήταν, δεν το συζητώ. Πίστευε ότι θα κάνει την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Αλλά ήταν και αφελής. Είχε πιστέψει όλα αυτά που του έλεγαν οι άνθρωποι της CIA χωρίς να μπορεί να τα ελέγξει. [...] Όταν έλεγε στον Σίσκο “μας εξαπατήσατε”, δεν μιλούσε σε αυτούς που τον εξαπάτησαν, τα ανθρωπάκια με τα οποία μιλούσε. Και δεν είχε βάλει έναν άνθρωπο να πάει στην Αμερική να μιλήσει με ανώτερα στελέχη”. Ο ναύαρχος αντιστάθηκε τυχαία με τον Ιωαννίδη λίγο καιρό μετά την ανατροπή του. “Με είδε κατσουφιασμένο και μου λέει: Κύριε Αρχηγέ, άμα ξέρατε τις ενθαρρύνσεις και τις προτροπές που είχα θα με δικαιολογούσατε” θυμόταν ο Αραπάκης και συνέχισε: “Εγώ βέβαια δεν μπορώ να τον δικαιολογήσω”».⁹⁹

⁹⁸ Ανδρέας Μ. Σταθουλόπουλος, *Στρατηγός Δημήτριος Α. Ιωαννίδης. Η αυθεντική μαρτυρία του με στοιχεία από το αρχείο του*, τόμος Β΄, Απολλώνειο Φως, Αθήνα 2012 στο Παπαχελάς, 2021, ό.π., σ.467-468

⁹⁹ Συνέντευξη του Πέτρου Αραπάκη στον Αλέξη Παπαχελά στο Παπαχελάς, 2021, ό.π., σ. 572

Τον Σαμψών αντικατέστησε ο Γλαύκος Κληρίδης ως Πρόεδρος της Βουλής.¹⁰⁰ Την λαθεμένη πορεία του Ιωαννίδη είχε προβλέψει με ακρίβεια ο στενός συνεργάτης του Αριστοτέλη Ωνάση, Μίλτος Γιαννακόπουλος που είχε καλές σχέσεις με τους Βρετανούς και είχε διατυπώσει την άποψη στον συνεργάτη του Ιωαννίδη, Μιχαήλ Πηλιχό πως η πτώση του καθεστώτος δεν προερχόταν από την Κύπρο.¹⁰¹

3.5 Δημιουργία κυβέρνησης εθνικής ενότητας στην Ελλάδα.

Η πίεση για την αποτυχία του καθεστώτος της χούντας ήταν τέτοια που η στρατιωτική ηγεσία δέχτηκε τη δημιουργία πολιτικής κυβέρνησης. Οι αντιπρόσωποι της Ελλάδας στον ΟΗΕ υποστήριξαν σθεναρά πως το πραξικόπημα πραγματοποιήθηκε από την Εθνική Φρουρά και από τους αντιπάλους του Μακάριου και πως η ελληνική κυβέρνηση και το αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων δεν είχαν καμία ανάμειξη και πως αποτελούσε υπόθεση και μόνο των Ελληνοκυπρίων.¹⁰² Οι Αρχηγοί των Κλάδων υπό τον Στρατηγό Μπονάνο, ζήτησαν από τον Γκιζίκη να δημιουργήσει πολιτική κυβέρνηση. Κατέληξαν στην απόφαση να οριστεί πρωθυπουργός ο Κωνσταντίνος Καραμανλής που βρισκόταν τότε στη Γαλλία (Ιούλιος, 1974). Έτσι, η εξουσία δόθηκε στην πολιτική ηγεσία, ο Καραμανλής ορκίστηκε πρωθυπουργός και έγινε ο επικεφαλής κυβέρνησης «Εθνικής Ενότητας» στις 24 Ιουλίου. Ο Καραμανλής θεωρείτο ο άνθρωπος που θα πραγματοποιούσε τη μετάβαση από τη δικτατορία στη δημοκρατία, γι' αυτό και τον υποστήριξαν τα περισσότερα πολιτικά κόμματα.

Η Τουρκία προέβη σε τηλεφώνημα προς τον πρωθυπουργό προκειμένου να τον συγχαρεί. Η πρόταση για δημιουργία κυβέρνησης «Εθνικής Ενότητας» είχε γίνει προηγουμένως και από τον Τάσκα, αλλά δεν τη δέχτηκε ο Κίσινγκερ. Πιστεύεται πως η περίοδος της Μεταπολίτευσης άργησε να εμφανιστεί, με αποτέλεσμα τη μαύρη περίοδο του Ιωαννίδη, το πραξικόπημα κατά του Μακάριου και την Τουρκική εισβολή.¹⁰³

3.6 Η συμβολή της Διάσκεψης της Γενεύης.

Η κυβέρνηση Καραμανλή είχε σκοπό να κάνει διαπραγματεύσεις στη Γενεύη, οι οποίες ξεκίνησαν στις 25 Ιουλίου του 1974. Συμφωνήθηκε η σταθεροποίηση η γραμμή αντιπαράταξης με τη χαρτογράφηση των θέσεων που είχαν οι αντιμαχόμενοι

¹⁰⁰ Ο Γλαύκος Κληρίδης άσκησε τα καθήκοντά του από τις 23 Ιουλίου 1974 έως τις 7 Δεκεμβρίου 1974

¹⁰¹ Παπαχελάς, 2021, ό. π., σ. 242

¹⁰² Λάμπρου, ό. π., σ. 489

¹⁰³ Κλάψης, ό. π., σσ. 85-86

στις 30 Ιουλίου του 1974 και ώρα 10 μ.μ.¹⁰⁴ Ο Τάσκα μάλιστα μετέφερε στον Καραμανλή πως δεν θα πρέπει να γίνει η επάνοδος του Μακάριου με έμφαση, κάτι στο οποίο ο Καραμανλής συμφώνησε.

Οι Υπουργοί των εξωτερικών από τη Βρετανία, την Τουρκία και την Ελλάδα συμμετείχαν στη διάσκεψη που έγινε στη Γενεύη ανάμεσα στις 25 με 30 Ιουλίου. Η πρόταση της ομοσπονδίας ήταν κάτι που δεν δέχτηκε η ελληνοκυπριακή πλευρά, διότι έτσι θα αποδέχονταν την εισβολή των Τούρκων.

Μέσα στο ασφυκτικό κλίμα που επικρατούσε, ο Κληρίδης ζήτησε βοήθεια από τη Σοβιετική Ένωση κάτι που θορύβησε τις ΗΠΑ. Η διάσκεψη στη Γενεύη θα έληγε στις 30 Ιουλίου με τη συμφωνία πως θα υπήρχαν δύο διοικήσεις στην Κύπρο, θα αναγνωριζόταν η διεύρυνση των θυλάκων και θα απομακρυνόταν η Εθνική Φρουρά από τους τουρκοκυπριακούς θύλακες. Κατά τη διάρκεια που γίνονταν οι διαβουλεύσεις αυτές υπήρχαν φήμες για κινήσεις στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Υπήρχε έντονος ο φόβος για βουλγαρική επίθεση σε περίπτωση ελληνοτουρκικού πολέμου.

Στις 9 Αυγούστου 1974, ο πρόεδρος των ΗΠΑ, Ρίτσαρντ Νίξον, παραιτήθηκε, γεγονός που είχε σημαντικές διεθνείς επιπτώσεις, ενώ η κατάσταση στην Κύπρο ήταν ήδη τεταμένη λόγω της τουρκικής εισβολής τον Ιούλιο. Αμέσως μετά, από τις 10 έως τις 14 Αυγούστου, πραγματοποιήθηκε μια ακόμη διάσκεψη στη Γενεύη με τη συμμετοχή των δύο κοινοτήτων της Κύπρου και των τριών εγγυητριών δυνάμεων (Ελλάδα, Τουρκία, Μεγάλη Βρετανία).¹⁰⁵ Λίγες ημέρες πριν (4 Αυγούστου 1974) από αυτή τη διάσκεψη, η εφημερίδα *Φιλελεύθερος*, υπογράμμιζε τις αξιώσεις της τουρκικής πλευράς:

«Ο ηγέτης των Τουρκοκυπρίων μετέβη εις Άγκυραν. Πλήρη ομοσπονδία ζητεί ο Ντενκτάς. Ο Τουρκοκύπριος ηγέτης κ. Ραούφ Ντενκτάς, εις δηλώσεις του κατά την χθεσινήν ενταύθα άφιξιν του υπεστήριξε πλήρες ομοσπονδιακόν σύστημαν εις Κύπρον. Απέφυγε να ερμηνεύση τον όρο “πλήρης ομοσπονδία” και ετόνισεν ότι επιζητεί σύστημα διακυβερνήσεως διάφορον εκείνου της Τοπικής αυτονομίας, το οποίο ηζίζουν οι Τουρκοκύπριοι προ του πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου, το οποίο ανέτρεψε τον Πρόεδρον Μακάριον και ωδήγησεν εις την Τουρκικής εισβολήν εις Κύπρον. Το είδος της ομοσπονδίας, το οποίο έχει υπ’ όψιν της η

¹⁰⁴ Λάμπρου, ό. π, σ. 583

¹⁰⁵ *Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή*, τόμ. 8, Ίδρυμα Κωνσταντίνου Καραμανλή, Αθήνα, σ. 312

*Τουρκική πλευρά δεν θα παραβιάζει την ανεξαρτησίαν και την εδαφικήν ενότητα της Κύπρου».*¹⁰⁶

Μια ημέρα αργότερα, στις 5 Αυγούστου 1974, η *Αλήθεια* διεμήνυε πως η κυπριακή πλευρά δεν ήταν σίγουρη αν η Ελλάδα θα μετάσχη στη δεύτερη φάση της διάσκεψης της Γενεύης, πράγμα που δείχνει την πολύ μεγάλη καχυποψία και ανασφάλεια που ένιωθαν μετά τα γεγονότα του Ιουλίου: «Ο κ. Μαύρος εδήλωσεν ότι δεν είναι βέβαιοι κατά πόσον η Ελλάς θα μετάσχη εις την δευτέραν φάσιν της Διασκέψεως της Γενεύης».¹⁰⁷

Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται καθώς στη διάσκεψη, οι Τουρκοκύπριοι πρότειναν τη διαίρεση του νησιού σε δύο ζώνες, μια πρόταση που ο ηγέτης των Ελληνοκυπρίων, Γλαύκος Κληρίδης, αρνήθηκε. Παρουσιάστηκαν τρεις προτάσεις για το μέλλον της Κύπρου: δύο από την Τουρκία και μία από τους Ελληνοκυπρίους.¹⁰⁸ Ο Τουρκοκύπριος ηγέτης Ραούφ Ντενκτάς πρότεινε τη δημιουργία μιας ομοσπονδιακής δημοκρατίας με δύο κράτη, ενώ ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών, Τουράν Γκιουνές, πρότεινε τη δημιουργία δύο αυτόνομων περιοχών, με την Τουρκία να καταλαμβάνει το 34% του νησιού.¹⁰⁹ Η ελληνοκυπριακή πλευρά απέρριψε αυτές τις προτάσεις, καθώς θα νομιμοποιούσαν την τουρκική εισβολή και δεν θα εξυπηρετούσαν τα συμφέροντά τους.

Αξίζει να γίνει αναφορά στα όσα γράφτηκαν στον κυπριακό τύπο μέχρι την ολοκλήρωση της διάσκεψης (14 Αυγούστου), η οποία ουσιαστικά ολοκληρώθηκε λίγες ώρες πριν τη δεύτερη εισβολή στην Κύπρο. Συγκεκριμένα, στις 8 Αυγούστου 1974 ο *Φιλελεύθερος* γράφει για την ηρωική αντίσταση των Ελλήνων:

«Οι Τούρκοι εισβολείς συνέχισαν και χθες τας ανανδρους επιθέσεις των εις τας δυτικώς της Λαπήθου περιοχάς, επεξέτεινον δε την επιθετικήν των δραστηριότητα και εις την νοτιοδυτικήν πλευρά του Πενταδακτύλου, μέχρι και των χωρίων Κοντεμένου και Σκυλλούρας. Αι πληροφορίες αι οποία κατέφθανον μέχρι χθες βράδυ εκ της περιοχής αν και κάπως συγκεχυμένα, ως προς τας ακριβείς θέσεις

¹⁰⁶ *Φιλελεύθερος*, (4/8/1974)

<https://www.pressarchive.cy/s/el/item/580273?q=%CE%91%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%95%CE%99%CE%91#?c=&m=&s=&cv=&xywh=29%2C1518%2C1981%2C1872>

¹⁰⁷ *Αλήθεια*, (5/8/1974)

<https://www.pressarchive.cy/s/el/item/557925?q=%CE%91%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%95%CE%99%CE%91#?c=&m=&s=&cv=&xywh=88%2C2259%2C1722%2C1627>

¹⁰⁸ *Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή*, ό. π, σσ. 241-242

¹⁰⁹ Kurt Waldheim, *In the eye of the storm*, Weidenfeld & Nicolson, London 1986, σ. 86

των Τούρκων, ήσαν σαφείς όσον αφορά την πρόθεσιν των εισβολέων όπως προωθηθούν δυτικώτερον».¹¹⁰

Στις 11 Αυγούστου 1974, ο Φιλελεύθερος αναφέρεται και πάλι στις απειλές και στις βιαιότητες των Τούρκων:

*«Η Τουρκία απειλεί να επιβάλει τον διαμελισμόν της Κύπρου. Πέραν της ομοσπονδίας οι Τούρκοι υπενθυμίζουν και το “σχέδιον Αττίλαν”. Η Τουρκία δεν θα υποχωρήσει εκ του σχεδίου γεωγραφικής διχοτομήσεως της Κύπρου εις δύο ομοσπονδιακούς αυτονόμους κοινότητες, επανέλαβεν ο Πρωθυπουργός της Τουρκίας κ. Μπουλέντ Ετζεβίτ. Είμεθα υπέρ ενός ομοσπονδιακού συστήματος βασιζόμενου επί γεωγραφικής δομής και είναι αδύνατον δι’ ημάς να υποχωρήσωμεν εκ του αιτήματός μας τούτου εδήλωσεν ο κ. Ετζεβίτ προς τούς δημοσιογράφους κατόπιν της συναντήσεως του Τούρκου Προέδρου κ. Κορούτουρκ».*¹¹¹

Όπως φαίνεται, ο κυπριακός τύπος ανεδείκνυε με σαφή τρόπο τις προθέσεις των Τούρκων ενώ είναι πολύ σημαντικό πως την ίδια ώρα οι Τούρκοι δεν είχαν σταματήσει τις βιαιότητες εις βάρος των Κυπρίων. Όσο, δηλαδή, προετοιμάζονταν τα πράγματα για τη διάσκεψη, ο κυπριακός λαός βίωνε σημαντικές ωμότητες από το τουρκικό καθεστώς στα βόρεια του νησιού.

Στις 12 Αυγούστου 1974 η Αλήθεια κάνει λόγο για «αλλοπρόσαλλη αμερικανική πολιτική»:

«Είναι συγκινητική όσον και παρήγορος η διαπίστωση ότι εις την μεγάλην Αμερικανικήν Δημοκρατίαν, ολοένα και περισσότεραι τίμια φωνάι υψώνονται διά να καταδικάσουν και στιγματίσουν την αλλοπρόσαλλον Αμερικανικήν πολιτικήν η οποία, εν συνδυασμών με την ύπουλον Αγγλικήν τοιαύτην,

¹¹⁰ Φιλελεύθερος, (8/8/1974)

<https://www.pressarchive.cy/s/el/item/580276?q=%CE%91%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%95%CE%99%CE%91#?c=&m=&s=&cv=&xywh=306%2C1454%2C1558%2C1473>

¹¹¹ Φιλελεύθερος, (11/8/1974)

<https://www.pressarchive.cy/s/el/item/580279?q=%CE%91%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%95%CE%99%CE%91#?c=&m=&s=&cv=&xywh=1460%2C1458%2C1834%2C1733>

*εσκηνοθέτησε, υπέθαλψε και ηυλόγησε την Τουρκικήν εισβολήν εις την Ελληνικήν Αυτήν Μεγαλόνησον».*¹¹²

Φαίνεται πως η *Αλήθεια* ασκούσε πολύ πιο σκληρή κριτική την ώρα των διαπραγματεύσεων στην αμερικανική (αλλά και στην κυπριακή) διπλωματία, σε αντίθεση με τον *Φιλελεύθερο* που κρατούσε πιο ήπια στάση. Την επόμενη ημέρα, 13 Αυγούστου 1974, ο *Φιλελεύθερος* αναφέρεται στη στασιμότητα της διπλωματίας στη Γενεύη αλλά και στον πολεμικό συναγερμό στην Ελλάδα:

*«Την 11^η πρωινήν επραγματοποιήθη εις το γραφείον του Προέδρου της Δημοκρατίας σύσκεψις υπό την προεδρίαν του, και την συμμετοχή του Πρωθυπουργού κ. Καραμανλή, του Υπουργού Εθνικής Αμύνης κ. Αβέρωφ, του Υπουργού Δημοσίας Τάξεως κ. Γκίκα, του Αρχηγού των Ενόπλων Δυνάμεων Στρατηγού Μπονάνου και των αρχηγών των τριών όπλων. Κατ' αυτήν συνεζητήθησαν θέματα αφορώντα την στρατιωτική ετοιμότητα και την κεραυνοβόλον κινητοποίησιν των στρατιωτικών δυνάμεων της Ελλάδος».*¹¹³

Είναι χαρακτηριστικότατη η άγνοια που παρουσίαζε ο τύπος σχετικά με τη δήθεν ετοιμότητα των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων, μιας και λίγες ημέρες αργότερα καμία ελληνική δύναμη δεν αποδείχτηκε «κεραυνοβόλος» και καμία ελληνική δύναμη τελικά δεν απέτρεψε την εισβολή.

Κοντά στα παραπάνω, ο Γλαύκος Κληρίδης σε συνέντευξή του έχει μιλήσει με μεγάλη παρρησία για τη συνομιλία του με τον Καραμανλή όταν ο ίδιος επέστρεφε από τη Διάσκεψη της Γενεύης (14 Αυγούστου 1974):

«Η πιο κρίσιμη στιγμή, λέγω, για εμένα της πολιτικής μου παρουσίας στο Κυπριακό ήταν όταν επιστρέφοντας από την Διάσκεψη τότε της Γενεύης και είδα τον πρωθυπουργό της Ελλάδας, τότε ήταν ο κύριος Καραμανλής, ζήτησα δύο πράγματα το ένα να ανοίξουν δεύτερο μέτωπο από τον Έβρο και τρίτον να μας ενισχύσουν και όταν μου εξηγήθηκαν οι λόγοι γιατί ούτε το ένα μπορούσε να γίνει ούτε το άλλο ήμουν πλέον βέβαιος ότι αν όχι όλη η Κύπρος αλλά ένα ουσιαστικό

¹¹² *Αλήθεια*, (12/8/1974)

<https://www.pressarchive.cy/s/el/item/557926?q=%CE%91%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%95%CE%99%CE%91#?c=&m=&s=&cv=&xywh=-146%2C804%2C1816%2C1716>

¹¹³ *Φιλελεύθερος*, (13/8/1974)

<https://www.pressarchive.cy/s/el/item/580280?q=%CE%91%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%95%CE%99%CE%91#?c=&m=&s=&cv=&xywh=2664%2C1130%2C2062%2C1948>

μέρος της Κύπρου θα έμπαινε επί τουρκοκυπριακή κυριαρχία, κατοχή και ήξερα ότι μία και έμπαιναν τα τουρκικά στρατεύματα δεν θα ήταν εύκολο να απαλλαγούμε από την παρουσία τους εις την Κύπρο».¹¹⁴

Η διάσκεψη τερματίστηκε στις 14 Αυγούστου, χωρίς συμφωνία, και μόλις δύο ώρες αργότερα επιβεβαιώθηκαν όσα σκεφτόταν ο Γλαύκος Κληρίδης. Οι Τούρκοι ξεκίνησαν τη στρατιωτική επιχείρηση Αττίλας II, καταλαμβάνοντας περίπου το 37% του νησιού και προκαλώντας μαζική εκδίωξη Ελληνοκυπρίων από τις περιοχές αυτές.¹¹⁵ Τα γεγονότα του 1974 οδήγησαν σε μακροχρόνιες διεθνείς διαμάχες και συνεχείς προσπάθειες επίλυσης του Κυπριακού προβλήματος, με πολλές αποφάσεις του ΟΗΕ να καταδικάζουν την τουρκική εισβολή και να απαιτούν την αποχώρηση των ξένων στρατευμάτων και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όλων των Κυπρίων.¹¹⁶

4. Αττίλας II

4.1. Δεύτερη φάση εισβολής

Μία ώρα μετά την αποτυχία των διαπραγματεύσεων, στις 4:35 π.μ. της 14ης Αυγούστου, οι τουρκικές δυνάμεις ξεκίνησαν μια μεγάλη επίθεση κατά μήκος του μετώπου. Οι τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις κινήθηκαν προς την Αμμόχωστο και τον τουρκοκυπριακό θύλακα της Λεύκας και της Μόρφου. Κατά τη διάρκεια της ημέρας, οι μάχες ήταν σφοδρές, ειδικά στα βόρεια της Λευκωσίας και στην περιοχή του αεροδρομίου, με τις ελληνοκυπριακές δυνάμεις να πολεμούν χωρίς ενίσχυση από την Ελλάδα. Στις 15 Αυγούστου, οι τουρκικές δυνάμεις κατέλαβαν την Αμμόχωστο, χωρίς αντίσταση, και κατέκοψαν ολόκληρη τη χερσόνησο της Καρπασίας. Την ίδια ημέρα, ο Καραμανλής είχε συνομιλήσει με τον Κίσινγκερ στον οποίο και διεμήνυσε πως δεν μπορεί να κάνει ότι του ζητούν και ουσιαστικά ότι δεν μπορεί να αποτρέψει την τουρκική εισβολή:

«Κίσινγκερ: Ζητώ συγγνώμη που σας ενοχλώ μέσα στη νύχτα, κύριε πρωθυπουργέ. Πρώτα απ' όλα ήθελα να σας πω ότι σας στέλνω ένα μήνυμα αλλά μόλις είχα μία από πολλές συζητήσεις με τον Τούρκο πρωθυπουργό και μου είπε

¹¹⁴ Συνέντευξη του Γλαύκου Κληρίδη στον Παντελή Σαββίδη, 1995, <https://www.youtube.com/watch?v=XWioMP6nVQ0&t=1603s>

¹¹⁵ Κρανιδιώτης, 1984, ό., π., σ. 451

¹¹⁶ Συρίγος, 2012, ό.π., σελ. 227

ότι πρόκειται να σταματήσουν τις πολεμικές επιχειρήσεις αύριο στις 12.00 το μεσημέρι, ώρα Ουάσιγκτον και ήθελα να σας πω ότι θα τους δεσμεύσουμε σε αυτή την υπόσχεση.

Καραμανλής: Θα την ολοκληρώσουν στις 12.00, αύριο;

Κίσινγκερ: Θα την έχουν ολοκληρώσει.

Καραμανλής: Μέχρι αύριο θα έχουν ολοκληρώσει τα σχέδιά τους;

Κίσινγκερ: Λοιπόν, αυτό δεν μπορώ να το κρίνω. Αλλά σε κάθε περίπτωση θα αναλάβουμε ενεργό ρόλο στις διαπραγματεύσεις από εδώ και στο εξής.

Καραμανλής: Θα το σκεφτώ αυτό αλλά φοβάμαι ότι έπειτα από αυτό το τετελεσμένο γεγονός θα είναι λίγο δύσκολο.

Κίσινγκερ: Προβήκαμε σε άλλη μία έντονη δήλωση σήμερα καταδικάζοντας την τουρκική πράξη...

Καραμανλής: Το άκουσα.

Κίσινγκερ: ...από τον Λευκό Οίκο και απλώς ήθελα να σας πω, κύριε πρωθυπουργέ, θα κάνουμε το παν ώστε να ενδυναμώσουμε τη θέση σας και να δείξουμε τη φιλία μας προς την Ελλάδα.

Καραμανλής: Το εκτιμώ, αλλά φοβάμαι πως θα είναι λίγο αργά. Όπως είπα, οι Τούρκοι έχουν δημιουργήσει ένα τετελεσμένο γεγονός.

Κίσινγκερ: Το καταλαβαίνω και είμαστε αντίθετοι σε μία τακτική στρατιωτικής πίεσης.

Καραμανλής: Γιατί; Όπως ξέρετε, η Τουρκία δεν καταλαβαίνει τις συμβουλές στην Ευρώπη και κατά τη γνώμη σας τι πρόκειται να κάνουν;

Κίσινγκερ: Λοιπόν, έχουν προσφερθεί να διαπραγματευτούν.

Καραμανλής: Μετά το τετελεσμένο γεγονός, θέλουν να μιλήσουν. Αλλά είναι δύσκολο για μας να το κάνουμε αυτό.

Κίσινγκερ: Λοιπόν, αφήστε με να δω αν μπορώ να σκεφθώ κάποια διαδικασία.

Θα ήσασταν έτοιμος να επισκεφθείτε τις Ηνωμένες Πολιτείες;

Καραμανλής: Δεν νομίζω, γιατί, ξέρετε, είναι δύσκολο για μένα να αφήσω τη χώρα. Έχουμε πολλά προβλήματα. Οι άνθρωποι είναι πολύ πικραμένοι, θυμωμένοι, ο στρατός είναι αναστατωμένος. Ίσως λίγο αργότερα, αλλά τώρα είναι αδύνατον.

Κίσινγκερ: Λοιπόν, είμαι σίγουρος ότι ίσως ο πρόεδρος Φορντ θα είναι σε επαφή μαζί σας αύριο με τηλεγράφημα. Και αφήστε μας να δούμε ίσως τι μπορεί να γίνει.

Καραμανλής: Κύριε υπουργέ, πιστεύω πως πρέπει να βγάλετε έξω τους Τούρκους. Οι Τούρκοι... αν δεν ξεφορτωθούν αυτή την εμμονή, είναι πολύ δύσκολο να έχουμε μια συμφωνία.

Κίσινγκερ: Θα το λάβουμε υπόψη μας πολύ σοβαρά. Δεν μπορούν να υπάρχουν περαιτέρω πιέσεις.

Καραμανλής: Αλλά παρ' όλα αυτά οι Τούρκοι έχουν παραβιάσει τα πάντα. Χωρίς να δοθούν οδηγίες στο κοινό είναι πολύ, πολύ δύσκολο για μένα να αρχίσω ξανά συνομιλίες.

Κίσινγκερ: Ναι, καταλαβαίνω.

Καραμανλής: Κύριε πρωθυπουργέ, το κλίμα που επικρατεί είναι πολύ δύσκολο.

Κίσινγκερ: Αφήστε με να το αναφέρω αυτό στον πρόεδρο και θα είμαστε σε επαφή μαζί σας αύριο.

Καραμανλής: Ναι. Θα βρίσκομαι εδώ. Σας ευχαριστώ.

Κίσινγκερ: Κύριε πρωθυπουργέ, αν έχετε κάποια πρόταση θα την κοιτάζαμε πολύ σοβαρά σχετικά με το τι πρέπει να γίνει.

Καραμανλής: Κατά τη γνώμη μου, πρέπει να κάνετε κάτι παραπάνω από το να δώσετε συμβουλές στους Τούρκους.

Κίσινγκερ: Αν έχετε κάποια συγκεκριμένη πρόταση, θα ήμασταν έτοιμοι να την κοιτάζουμε πολύ σοβαρά.

Καραμανλής: Θα απαντήσω στο μήνυμά σας σήμερα.

Κίσιγκερ: Ωραία. Ανυπομονώ να ακούσω από εσάς κύριε πρωθυπουργέ. Καληνύχτα.

*Καραμανλής: Καληνύχτα».*¹¹⁷

Οι άνδρες της Εθνικής Φρουράς υποχώρησαν κάτω από την Πράσινη Γραμμή και νότια των κεντρικών οδών, λόγω της υπεροχής των τουρκικών δυνάμεων και των συνεχών αεροπορικών επιθέσεων. Το τουρκικό σχέδιο περιλάμβανε δύο φάσεις. Η πρώτη φάση προέβλεπε την ανατολική προέλαση για να συνδεθεί ο θύλακας της Αμμοχώστου με τις υπόλοιπες τουρκικές δυνάμεις, ενώ μια άλλη ομάδα θα προχωρούσε δυτικά προς τη Γραμμή Τροόδους. Στη δεύτερη φάση, που αναμενόταν να αρχίσει μετά από δύο ημέρες, στόχευαν στην κατάληψη της Μόρφου και του Λιμνίτη.¹¹⁸

Τα γεγονότα αυτά αποτυπώνονται στον κυπριακό Τύπο και συγκεκριμένα στην *Αλήθεια* που κυκλοφόρησε στις 5 Αυγούστου 1974 και φέρει τον τίτλο: «Προ παντός ενότιας», «Εις όργιον φόνων και βιασμών επεδόθησαν τα τουρκικά σκάφη», «Η Κυρήνεια θα μείνει «εσ αεί» τουρκική λέει ο Τούρκος πρωθυπουργός» και «Οι Τούρκοι ομολογούν ότι παραβιάζουν την συμφωνία περί καταπαύσεως του πυρός», «Επείγουσα έκκληση προς τον Ερυθρόν Σταυρόν δια την σωτηρίαν των αμάχων», «Οι ξένοι επισημαίνουν τας συνεχώς παραβιάσεις της εκεχειρίας» και «Ελήφθη κατάλογος των αιχμαλώτων».¹¹⁹

Μετά την επίθεση των Τούρκων, οι ελληνοκυπριακές δυνάμεις είχαν διαχωριστεί σε τρεις τομείς: τον Δυτικό, τον Κεντρικό και τον Ανατολικό. Το στρατηγικό σχέδιο των Ελληνοκυπρίων ήταν να προχωρήσουν σε ελαφριά άμυνα και σταδιακή υποχώρηση προς μια προγραμματισμένη αμυντική γραμμή, γνωστή ως «Γραμμή Τροόδους». Ο Ανατολικός τομέας είχε τις μεγαλύτερες ενισχύσεις, καθώς θεωρούταν ότι εκεί θα επικεντρωνόταν η τουρκική επίθεση. Η Εθνική Φρουρά αριθμούσε συνολικά 20.000 στρατιώτες και διέθετε 21 άρματα μάχης τύπου T-34.¹²⁰

¹¹⁷ Συνομιλία του Καραμανλή με τον Κίσιγκερ.
(<https://hatzaras.blogspot.com/2017/08/1974.html>)

¹¹⁸ Παπαχελάς, 2021, ό.π., σ. 372

¹¹⁹ *Αλήθεια*, (5 Αυγούστου 1974),
[<https://www.pressarchive.cy/s/el/item/557925?q=%CE%91%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%95%CE%99%CE%91#?c=&m=&s=&cv=3&xywh=-717%2C3166%2C6036%2C3028>, (Ανάκτηση, 20-05-2024)]

¹²⁰ Δρουσιώτης, 2014, ό.π. σσ. 175-178

Οι τουρκικές δυνάμεις αριθμούσαν 40.000 άντρες και διέθεταν 200-260 άρματα μάχης.¹²¹

Το απόγευμα της 16ης Αυγούστου, οι δύο πλευρές συμφώνησαν σε κατάπαυση του πυρός. Οι τουρκικές δυνάμεις είχαν καταλάβει περίπου το 36% των εδαφών της Κυπριακής Δημοκρατίας, περιλαμβάνοντας και την περιοχή της Αμμοχώστου, όπως προβλεπόταν στο σχέδιο που είχε προταθεί στη Γενεύη. Αυτό προκάλεσε ένα μεγάλο κύμα προσφύγων, με 200.000 Ελληνοκύπριους να φεύγουν προς τα νότια ελεύθερα εδάφη και 51.000 Τουρκοκύπριους να μετακινούνται προς τα βόρεια. Η επιχείρηση Αττίλας II είχε ως αποτέλεσμα την *de facto* διχοτόμηση της Κύπρου, μια κατάσταση που παραμένει αμετάβλητη από το 1974 μέχρι σήμερα.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, μέλη της ΕΟΚΑ Β΄ διέπραξαν σφαγές αμάχων, συμπεριλαμβανομένων γυναικών και παιδιών, στα αμιγώς τουρκοκυπριακά χωριά, Μαράθα, Σανταλάρη και Αλόη, στα βόρεια της Αμμοχώστου. Τα Ηνωμένα Έθνη καταδίκασαν αυτές τις ενέργειες ως εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Η τουρκική επίθεση οδήγησε σε κατάκτηση μεγαλύτερης έκτασης από αυτήν που οι Τούρκοι είχαν ζητήσει στις διαπραγματεύσεις της Γενεύης.¹²² Η αντίδραση της Τουρκίας υπήρξε άμεση και μια δεύτερη εισβολή πραγματοποιήθηκε με την οποία η Τουρκία προχώρησε στην κατάληψη του 36,7% του εδάφους της Κύπρου, χωρίζοντας το βόρειο τμήμα από το υπόλοιπο. Την ίδια στιγμή χιλιάδες άνθρωποι αναγκάστηκαν βίαια να απομακρυνθούν από τις εστίες τους, ενώ παράλληλα πολλοί ήταν αυτοί που εγκλωβίστηκαν με αποτέλεσμα να είναι νεκροί ή αγνοούμενοι.¹²³

Οι παραπάνω εξελίξεις καταγράφηκαν στην εφημερίδα *Αλήθεια* στις 26 Αυγούστου και φέρουν τίτλο: «*Η φωνή της πατρίδος*». Στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας υπάρχουν τα εξής άρθρα: «*Η Τουρκία επιδιώκει προγεφύρωμα του ΝΑΤΟ εις Κύπρον*» και «*Εβδομάς έντονων διπλωματικών ζυμώσεων δια λύσιν του κυπριακού*». Στο εσώφυλλο χαρακτηριστικά είναι τα άρθρα με τίτλο: «*Η Ελλάδα αποκλείει παντελώς επιστροφή εις την Γενεύην*» και «*Τρόφιμα και άλλαι προμήθειαι εξ Ελλάδος διά τους πρόσφυγας*».

¹²¹ Στο ίδιο, σ. 180

¹²² *UN monthly chronicle*, volume 11, United Nations, Office of Public Information, 1974, σ. 98

¹²³ Πολυβίου, ό. π., σ. 103

Ο Φιλελεύθερος καταγράφει τα γεγονότα αυτά στο φύλλο που κυκλοφόρησε στις 13 Αυγούστου 1974 και με κεντρικό τίτλο σε κεφαλαία: «ΟΥΔΕΜΙΑ ΠΡΟΟΔΟΣ ΕΙΣ ΓΕΝΕΥΗΝ». Στο πρωτοσέλιδο χαρακτηριστικά είναι τα άρθρα με τίτλους: «Πολεμικός συναγερμός εις Ελλάδαν» και «Ο κ. Κληρίδης απέρριψε τουρκικές αντιπροτάσεις». Στο εσώφυλλο της εφημερίδας ενδιαφέρον παρουσιάζει το άρθρο με τίτλο: «ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Να πεθάνω λοιπόν, αφού έτσι θα σωθή ο ελληνισμός». Στο άρθρο αυτό, μάλιστα, γίνεται αναφορά στα εξής: «Τα συγκλονιστικά αυτά λόγια βγήκαν από τα χείλη του Προέδρου Μακαρίου στις 10 Ιουλίου 1974, πέντε δηλαδή μέρες πριν από το πραξικόπημα. Ο Μακαριώτατος απευθυνόταν σε Αθηναίο δημοσιογράφο, συντάκτη του εβδομαδιαίου περιοδικού *Επίκαιρα* που βρισκόταν στην Κύπρο κι είχε εξασφαλίσει συνάντηση με τον Αρχηγό του Κράτους. Συγκλονιστικά αλλά και προφητικά ήσαν όσα είπε κατά τη συνάντηση ο Μακαριώτατος [...] Ο Μακάριος ήταν ντυμένος με καινούργια ράσα, τα μαλλιά του ήταν περισσότερο σκούρα από την τελευταία φορά που τον είδα [...] Να πεθάνω λοιπόν αφού θα σωθή... θέλουν την Ένωση. Δεν έχουν παρά να μας δώσουν το σύνθημα κι εγώ κατευθύνομαι αμέσως στην Ελληνική πρεσβεία και καταθέτω την απόφαση της Ενώσεως. Να εξηγούμεθα όμως: Εγώ την υπογραφή μου με εκείνο το μελάνι που έχει ιστορία αιώνων, δε θα την βάλω σε καμία Ένωση. Ας μου πούνε σε ποιον να παραδώσω τα καθήκοντά μου και φεύγω». Στο ίδιο φύλλο, γίνονται αναφορές και για τις «Έντονοι εκδηλώσεις διαμαρτυρίας Κυπρίων εις Ηνωμένες Πολιτείας» και το άρθρο: «Η ΕΝΩΣΙΣ ΕΙΝΑΙ ΝΕΚΡΑ ΩΣ ΚΑΙ Η ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΙΣ» αποτυπώνουν με μελανά γράμματα την ιστορία των ετών αυτών.

4.2. Αντιδράσεις ισχυρών δυνάμεων

Λίγο πριν ξεκινήσει η δεύτερη εισβολή στην Κύπρο, ο Κίσινγκερ ενημέρωνε τον πρόεδρο Φόρντ για τις εξελίξεις και την πιθανότητα δεύτερου γύρου (Αττίλας II). Σε αυτή τη συνομιλία ο Αμερικανός υπουργός εκφράστηκε με πολύ ωμό τρόπο λέγοντας πως δεν θα ήθελαν έναν πόλεμο μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων, αλλά, αν συμβεί, η Τουρκία ήταν πιο σημαντική για τους ίδιους, ενώ το πολιτικό τους σύστημα είναι τέτοιο που θα μπορούσε να παραγάγει έναν Καντάφι, ενώ στο τέλος τόνισε πως δεν υπήρχε αμερικανικός λόγος για τον οποίο οι Τούρκοι δεν έπρεπε να έχουν το ένα τρίτο της Κύπρου. Συγκεκριμένα, διαμήνυσε στον Αμερικανό πρόεδρο Φορντ πως:

«Αν οι Τούρκοι ξεφύγουν στην Κύπρο, οι Έλληνες θα απασφαλίσουν. Σίγουρα δεν θέλουμε έναν πόλεμο μεταξύ τους, αλλά αν συμβεί η Τουρκία είναι πιο

σημαντική για εμάς και έχουν ένα πολιτικό σύστημα που θα μπορούσε να παραγάγει έναν Καντάφι» [...] «Μερικοί από τους συναδέλφους μου θέλουν να σταματήσουν τη βοήθεια στην Τουρκία. Αυτό θα ήταν καταστροφή. Δεν υπάρχει κάποιος αμερικανικός λόγος για τον οποίο οι Τούρκοι δεν πρέπει να έχουν το ένα τρίτο της Κύπρου».¹²⁴

Μπροστά σε αυτές τις εξελίξεις, στις 14 Αυγούστου, στις 6 π.μ., μια ώρα μετά την τουρκική εισβολή (είχε αρχίσει στις 5) συνήλθε το Πολεμικό Συμβούλιο στην Αθήνα και αποφασίστηκε να αποχωρήσει η Ελλάδα από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ. Ταυτόχρονα (την ίδια ημέρα), το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ υιοθέτησε μια νέα απόφαση, εκφράζοντας τη λύπη του για την επανέναρξη των εχθροπραξιών, παρόλο που προηγούμενη απόφασή του είχε καλέσει για κατάπαυση του πυρός. Η απόφαση αυτή δεν καταδίκασε ρητά την Τουρκία, αλλά καλούσε όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές να σταματήσουν τις εχθροπραξίες και να ξεκινήσουν νέες διαπραγματεύσεις για την αποκατάσταση της δημοκρατίας. Αυτό υποδηλώνει ότι το Συμβούλιο θεωρούσε υπεύθυνες και τις δύο πλευρές για την κατάσταση που δημιουργήθηκε, και γι' αυτό κάλεσε όλους τους εμπλεκόμενους να συμβάλουν στην αποκατάσταση της ειρήνης και της συνταγματικής τάξης στο νησί.¹²⁵ Δύο μέρες αργότερα, το Συμβούλιο Ασφαλείας εξέδωσε νέα απόφαση, εκφράζοντας την επίσημη αποδοκιμασία του για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά της κυπριακής κυβέρνησης και καλώντας τις εμπλεκόμενες δυνάμεις να αποσύρουν άμεσα τις ξένες στρατιωτικές δυνάμεις και να συμμορφωθούν με τις Συμφωνίες του 1959.¹²⁶ Ωστόσο, και αυτή η απόφαση δεν καταδίκασε ξεκάθαρα την τουρκική εισβολή, αλλά την ανέφερε ως μια εχθρική πράξη προς την συνταγματική κυβέρνηση.

Σε μια συνάντηση στην Αμερική, ο Σίσκο συνομίλησε με τον Κίσινγκερ με τον τελευταίο να αρχίζει να αντιλαμβάνεται πως στην Ελλάδα θα καλλιεργηθεί ένας έντονος αντιαμερικανισμός. Μάλιστα, φοβόντουσαν πως υπάρχει πιθανότητα να ξεσπάσει ένας ελληνοτουρκικός πόλεμος, θεωρώντας πως η Ελλάδα δεν θα μπορούσε να προβεί σε μια επιτυχημένη στρατιωτική κίνηση π.χ. στη Θράκη. Μάλιστα,

¹²⁴ Memorandum of Conversation, *Participants President Ford, Dr. Henry Kissinger, Major General Brent Scowcroft*, Washington, August 13, 1974, FRUS 1979-76, v. 30

¹²⁵ Ριζάς & Στεφανίδης, ό. π., σ. 111

¹²⁶ Μιχαήλ, ό. π., σσ. 113

συζητούσαν και για τον Καραμανλή κάνοντας τη σκέψη πως ο ίδιος δεν θα καταφέρει -με αυτή την καταστροφή στην Κύπρο- να παραμείνει πρωθυπουργός.¹²⁷

Σε γενικές γραμμές, ο Κίσινγκερ ήθελε να πετύχει μια γρήγορη λύση και γι' αυτό προσπαθούσε να επικοινωνήσει τόσο με τον Καραμανλή όσο και με τον Μπουλέντ Ετσεβίτ και να εξισορροπήσει τα πράγματα με γνώμονα -και- το καλύτερο δυνατό για τις ΗΠΑ. Έτσι, στις 15 Αυγούστου έστειλε ένα μήνυμα στον Αμερικανό πρέσβη στην Άγκυρα:

«Ο Ετσεβίτ πρέπει να γνωρίζει ότι οι Έλληνες έχουν ζητήσει από τη βρετανική κυβέρνηση αεροπορική κάλυψη για να μεταφέρουν μια μεραρχία από την Κρήτη στην Κύπρο. Αποθαρρύνουμε με κάθε τρόπο τους Βρετανούς να το κάνουν. Θα μας βοηθούσε όμως πάρα πολύ σε αυτή μας την προσπάθεια, αν ο Ετσεβίτ μπορούσε να μας διαβεβαιώσει ότι οι Τούρκοι δεν θα κινηθούν νοτιότερα από τη γραμμή που μας περιέγραψε νωρίτερα ως τη βασική ζώνη. Προσπαθούμε να βοηθήσουμε την τουρκική κυβέρνηση, αλλά φθάνουμε ταχύτατα στο τι μπορούμε να κάνουμε λόγω πιέσεων στο εσωτερικό. Κατανοούμε την τουρκική θέση, αλλά η συνέχιση των στρατιωτικών επιχειρήσεων μας βάζει σε μια ολοένα και πιο δύσκολη θέση».

Ο Μπουλέντ Ετσεβίτ απάντησε στα παραπάνω με ψυχραιμία (το πρωί της 15^{ης} Αυγούστου) επιβεβαιώνοντας πως η Τουρκία δεν ήταν αντίθετη με τη συμβολή/συμμετοχή του Κίσινγκερ στην ανάμειξή του για την ολοκλήρωση της τουρκικής επιχείρησης στην Κύπρο. Μάλιστα, όπως τόνισε στον Αμερικανό Πρέσβη, η Τουρκία ήταν έτοιμη να προβεί σε συμβιβασμούς με τους Έλληνες.¹²⁸ Παράλληλα, τόσο ο Σίσκο όσο και ο Κίσινγκερ άρχισαν να σκέφτονται πως με αυτές τις εξελίξεις, είναι σχεδόν βέβαιο πως θα επιστρέψει ο Αντρέας Παπανδρέου. Αυτό διότι ο αντι-αμερικανισμός που άρχισε να καλλιεργείται στην Ελλάδα ήταν πολύ μεγάλος και ο Παπανδρέου ήταν ιδιαίτερα γνωστός για τις δράσεις του κατά της αμερικανικής πολιτικής.

¹²⁷ CIA Memorandum "The Prospects from the Karamanlis Government", August 15, 1974, OCI-0422-74, Chronology of the Cyprus Crisis, CTF

¹²⁸ Telegram 6543 From the Embassy in Ankara to the State Department, August 15, 1974, Department of State Central Files, RG59-National Archives

Σε γενικές γραμμές, οι Αμερικανοί και κυρίως ο Κίσινγκερ προσπαθούσαν να πετύχουν μια συμβιβαστική λύση που θα ήταν συμφέρουσα για τις Η.Π.Α., εξισορροπητική για τους Τούρκους και όσο καλύτερη γινόταν για τους Έλληνες έτσι ώστε να μην καλλιεργήσει περαιτέρω τα αντιαμερικανικά αισθήματα. Αυτό διότι θα ήταν μεγάλη απώλεια για τους Αμερικανούς η διακοπή της λειτουργίας των βάσεων π.χ. στη Σούδα. Όμως, η όλη στάση των Κίσινγκερ και Τάσκα δεν ήταν σε καμία περίπτωση παθητική και γενικά προσπάθησαν να καταδείξουν πως οι ΗΠΑ δεν ευθύνονται για όσα συνέβησαν στην Κύπρο:

*«Είναι εντελώς αδικαιολόγητο να επιρρίπτεται στις ΗΠΑ, ούτε νομίζουμε ότι είναι προς το συμφέρον της Ελλάδας να το κάνει αυτό. Ως στενοί φίλοι, σύμμαχοι είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι η κρίση δεν δημιουργήθηκε από εμάς ούτε από την κυβέρνηση Καραμανλή. Τόσο οι ΗΠΑ όσο και η Ελλάδα μπήκαμε σε αυτή την κατάσταση από τις ανεύθυνες και άλογες ενέργειες της ελληνικής Χούντας, η οποία αναστάτωσε την ισορροπία δυνάμεων στην Κύπρο».*¹²⁹

Από την άλλη πλευρά, η συνεννόηση με την Τουρκία οδηγούνταν προς την κατεύθυνση της διακοπής περαιτέρω στρατιωτικών επιχειρήσεων:

*«Περαιτέρω τουρκικές στρατιωτικές επιχειρήσεις θα βάλουν την αμερικανική κυβέρνηση σε μια πάρα πολύ δύσκολη θέση» [...] «Βλέπω μικρές πιθανότητες να φέρουμε την ελληνική κυβέρνηση στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων χωρίς κάποια προηγούμενη γενναιόδωρη χειρονομία από την τουρκική κυβέρνηση. Δεν θα πρότεινα αυτή τη στιγμή ποια πρέπει να είναι αυτή η χειρονομία, αλλά είμαι βέβαιος ότι είναι αναγκαία. Ακόμα, περισσότερο τώρα, που η κυβέρνηση της Τουρκίας βρίσκεται σε ισχυρή θέση στην Κύπρο, είναι εφικτή. Είμαι επίσης πεπεισμένος ότι, όταν θα επαναληφθούν οι διαπραγματεύσεις, θα χρειαστεί η τουρκική κυβέρνηση να επιδείξει και άλλη ευελιξία -πιθανότατα με τη μορφή εδαφικών παραχωρήσεων- για να προκύψει μια λογική τελική λύση».*¹³⁰

¹²⁹ Memorandum of Conversation, Henry Kissinger, Robert Ingersoll, Joseph Sisco, Robert McCloskey, Arthur Hartman, William Buffum, Lawrence Eagleburger, Edward Djerejian, Washington, August 17, 1974. Επίσης, Telegram 181127 from the State Department to the Embassy in Athens, August 17, 1974, FRUS 1969-76, v. 30 στο Παπαχελάς, 2021, ό.π., σ. 421

¹³⁰ Telegram 181115 from the Department of State to the Embassy in Turkey, Washington, August 17, 1974, FRUS 1969-76, v. 30

Όσο προχωρούσαν αυτές οι μεθοδεύσεις, το «κίνημα» του αντι-αμερικανισμού είχε αρχίσει να καλλιεργείται δυναμικά σε Κύπρο και Ελλάδα αλλά και εντός της ελληνικής ομογένειας στις ΗΠΑ. Οι διαδηλώσεις και οι αντιδράσεις στην Λευκωσία έφεραν τον θάνατο του Αμερικανού Πρέσβη Ρότζερ Ντέιβις, ενώ οι αμερικανικές υπηρεσίες υποστήριζαν πως υπήρχε σχέδιο δολοφονίας του Χένρι Κίσινγκερ.¹³¹

Στις 24 Αυγούστου, ο Κίσινγκερ συναντήθηκε με τον Αρχιεπίσκοπο Βορείου και Νοτίου Αμερικής, Ιάκωβο. Ο Αμερικανός Υπουργός χαρακτήρισε τον Ιάκωβο ως τον «πιο κυνικό Έλληνα παπά». Η συνάντηση έγινε σε σχετικά καλό κλίμα και ο Ιάκωβος συνέβαλε με την επικοινωνία του με τον Καραμανλή να ηρεμήσει την κατάσταση.¹³² Την ίδια ημέρα, μετά την πάροδο περίπου 10 ημέρων, ο *Φιλελεύθερος* αναφέρεται στη Διάσκεψη του ΟΗΕ, αλλά και φυσικά στον ξεριζωμό των Κυπρίων μετά τη δεύτερη εισβολή:

*«Διάσκεψιν περί Κύπρου στον ΟΗΕ προωθεί τώρα η Σοβ. Ένωσις [...] Δεν άξιζε τέτοια τύχης ο λαός μας... Χιλιάδες ξεριζωμένοι κοιτάζουν με δέος τον ουρανό. Βρέξε Θεέ μου, βρέξε... παρακαλούσαμε. Οι 35.000 ξεριζωμένοι στο δάσος της Άχνας, προχθές -όταν για δεύτερη φορά πήγαμε εκεί- είχαν εστραμμένα τα βλέμματα στον ουρανό και με δέος παρακαλούσαν ‘μη βρέξης Θεέ μου, μη βρέξης’».*¹³³

Είναι πραγματικά σπαρακτικές οι μαρτυρίες και τα λόγια των ανθρώπων, όπως τα αποτυπώνει ο *Φιλελεύθερος* στο σχετικό φύλλο του.

Στις 30 Σεπτεμβρίου 1974 ένας έμπειρος Έλληνας διπλωμάτης, ο γενικός διευθυντής Πολιτικών Υποθέσεων, Ιωάννης Τζούνης, επισκέφθηκε και συναντήθηκε με τον Τζο Σίσκο. Μέσα σε όλη τη συνομιλία τους, η πιο σημαντική είχε να κάνει με την σκέψη του Τζούνη για μια συνολική διευθέτηση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας (για ανταλλαγή πληθυσμών):

¹³¹ CIA Bulletin-Interview with Henry Tasca by Jack Boos, House Select Committee on Intelligence, στο Παπαχελάς, 2021, ό.π., σ. 421

¹³² Επιστολή Αρχιεπίσκοπου Ιακώβου προς τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, 28 Αυγούστου 1974, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή

¹³³ *Φιλελεύθερος*, (24 Αυγούστου 1974)

<https://www.pressarchive.cy/s/el/item/580285?q=%CE%91%CE%9B%CE%97%CE%98%CE%95%CE%99%CE%91#?c=&m=&s=&cv=&xywh=1215%2C2719%2C2068%2C1955>

*«Στο ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών υπάρχουν σκέψεις για την ανάγκη μια συνολικής διευθέτησης με την Τουρκία. Αυτή θα μπορούσε να περιλαμβάνει τη μετακίνηση των Τούρκων στην Κύπρο στην τουρκοκυπριακή ζώνη και την απομάκρυνση της τουρκικής μειονότητας από τη Δυτική Θράκη, βγάζοντας έτσι από τη μέση ένα σημείο τριβών. Η κίνηση αυτή θα μπορούσε να συμπεριλαμβάνει την απομάκρυνση της ελληνικής μειονότητας από την Κωνσταντινούπολη, αλλά όχι την αποχώρηση του Πατριάρχη. Αυτή η ανταλλαγή θα μπορούσε να υλοποιηθεί σε βάθος μερικών ετών και θα αφορούσε 115.000 Τούρκους στη Θράκη».*¹³⁴

Κατά το επόμενο διάστημα, ο Κίσινγκερ προσπάθησε να συνεννοηθεί με τον Καραμανλή αλλά και με τον Ετζεβίτ. Ο Κίσινγκερ υπολόγιζε στην παραμονή του Ετζεβίτ στην εξουσία για να αναμειχθεί στην τελική διαπραγμάτευση για το Κυπριακό. Ωστόσο, ο Τούρκος πρωθυπουργός έχασε την ψήφο εμπιστοσύνης τον Σεπτέμβριο του 1974 και νέος πρωθυπουργός εξελέγη ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ.

Την 1^η Νοεμβρίου 1974, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ υιοθέτησε ομόφωνα ένα ψήφισμα που καλούσε όλα τα κράτη να σεβαστούν την κυριαρχία, την ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας και να αποφύγουν κάθε ενέργεια και επέμβαση εναντίον της.¹³⁵

Η διεθνής κοινότητα υιοθετούσε την άποψη ότι έπρεπε να δημιουργηθεί μια ομοσπονδία στην Κύπρο, η οποία θα εμποδίζε τον διαχωρισμό και θα αναδείκνυε τον δικοινοτικό χαρακτήρα της δημοκρατίας στο νησί. Γι' αυτό καλούσε και τις δύο κοινότητες να διαπραγματευτούν με ίσους όρους υπό την αιγίδα του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ για να συζητήσουν τις μελλοντικές εξελίξεις. Η μελέτη του ψηφίσματος της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ δείχνει ότι πλέον δεν γινόταν συζήτηση για επιστροφή στις παλιές συμφωνίες, αλλά γινόταν μια προσπάθεια να αποσυρθούν τα ξένα στρατεύματα από την Κύπρο. Η απόφαση αυτή υπονοούσε την αποχώρηση τόσο των τουρκικών δυνάμεων κατοχής όσο και των ελληνικών στρατευμάτων, που ήταν περισσότερα από αυτά που προβλέπονταν στις συμφωνίες του 1959. Έτσι, η

¹³⁴ CIA Bulletin-Interview with Henry Tasca by Jack Boos, House Select Committee on Intelligence, στο Παπαχελάς, 2021, ό.π., σ. 423

¹³⁵ Ηλιάδης, ό. π. σ. 51. Για το ψήφισμα, βλ.

[https://www.pio.gov.cy/%CF%88%CE%AE%CF%86%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1-3212-\(xxix\).html](https://www.pio.gov.cy/%CF%88%CE%AE%CF%86%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1-3212-(xxix).html)

Κυπριακή Δημοκρατία βρέθηκε ξανά σε μια κατάσταση όπου εξαρτάται από τις αποφάσεις της διεθνούς κοινότητας, χωρίς να μπορεί να καθορίσει μόνη της τις επόμενες κινήσεις της.¹³⁶

Στις ΗΠΑ, το Κογκρέσο ψήφισε το εμπάργκο στην παροχή εξοπλισμών στην Τουρκία (Δεκέμβριος 1974), κάτι που προκάλεσε την αντίδραση του Κίσινγκερ, ο οποίος προσπάθησε να το αποφύγει με κάθε τρόπο μαζί με τον πρόεδρο Φορντ. Στις 12 Μαρτίου 1975, το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ αντέδρασε στην μονομερή ανακήρυξη του «Τουρκικού Ομόσπονδου Κράτους της Κύπρου» με ένα αντίστοιχο ψήφισμα. Το Συμβούλιο κάλεσε για τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας και ζήτησε από τα εμπλεκόμενα μέρη να αποφύγουν ενέργειες που θα έθεταν σε κίνδυνο την κυριαρχία, την ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της Δημοκρατίας. Αυτό σήμαινε επίσης ότι τα μέρη δεν έπρεπε να προχωρήσουν σε ενέργειες που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε διαμελισμό του νησιού ή σε ένωση με άλλη χώρα. Το Συμβούλιο Ασφαλείας εξέφρασε τη δυσαρέσκειά του για την ανακήρυξη του Τουρκοκυπριακού Ομόσπονδου Κράτους, θεωρώντας αυτή την πράξη ως έναν τρόπο εκβιασμού για τη δημιουργία μιας ομοσπονδίας χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η άλλη πλευρά. Ως εκ τούτου, αυτή η ενέργεια ήταν αντίθετη με τις αποφάσεις και τις συντονισμένες προσπάθειες των αρμόδιων οργάνων του ΟΗΕ.¹³⁷

Το Συμβούλιο Ασφαλείας έκρινε, επίσης, ότι η κίνηση αυτή έθετε σε κίνδυνο τις διακοινοτικές συνομιλίες που είχαν ήδη ξεκινήσει. Η τουρκοκυπριακή πλευρά πίεζε τους Ελληνοκύπριους να διαπραγματευτούν για τη δημιουργία μιας ομοσπονδίας, βασιζόμενη στη νέα κατάσταση που είχε διαμορφωθεί μετά την τουρκική στρατιωτική επέμβαση και την εθνοκάθαρση που είχε επιφέρει. Αξιοσημείωτο είναι ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν είχε αντιρρήσεις απέναντι στην ομοσπονδιακή λύση, αλλά εξέφρασε την αντίθεσή του στην μονομερή ανακήρυξη που θεωρήθηκε ως εκβιαστική κίνηση. Η τουρκοκυπριακή πλευρά ήταν αντίθετη στην ιδέα της διαπραγμάτευσης για τη δημιουργία μιας ομοσπονδίας και η σκληρή στάση της στόχευε στο να αναγκάσει τους Ελληνοκύπριους να αποδεχτούν τη διαίρεση του νησιού σε ομοσπονδιακή δομή,

¹³⁶ Τζεργιάς, ό. π., σ. 460.

¹³⁷ Αλέξης Ηρακλείδης, *Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004. Από την Ένωση στη διχοτόμηση*, Σιδέρης, Αθήνα 2006, σ. 109

¹³⁷ Στο ίδιο, σ. 113.

εγκαταλείποντας ουσιαστικά τις συμφωνίες που είχαν υπογραφεί στη Ζυρίχη και το Λονδίνο το 1959.¹³⁸

Ήταν αναμενόμενο ότι οι Τουρκοκύπριοι δεν θα αποδέχονταν καμία επιστροφή στις προηγούμενες δομές που είχαν συμφωνηθεί στις προηγούμενες συνθήκες. Επέλεξαν αντίθετα την ομοσπονδιοποίηση του νησιού βασιζόμενοι στα γεγονότα που είχαν ήδη διαμορφωθεί. Από την άλλη πλευρά, οι Ελληνοκύπριοι είχαν περιορισμένες επιλογές, καθώς οι Τουρκοκύπριοι είχαν εδραιωθεί στην εισβολή και τα γεγονότα που είχαν ακολουθήσει. Έτσι, η τουρκοκυπριακή πλευρά πρότεινε την αναγνώριση μιας ξεχωριστής και αυτόνομης υπόστασης για τους Τουρκοκύπριους εντός μιας χαλαρής ομοσπονδίας με την Κυπριακή Δημοκρατία. Η μονομερής ανακήρυξη του τουρκοκυπριακού ομόσπονδου κράτους αντιμετωπίστηκε με πολλές προσφυγές από Ελληνοκύπριους σχετικά με την τύχη των περιουσιών τους, καθώς πλέον αυτό θεωρούνταν η συνήθης κατάσταση μετά την εισβολή και τη βίαιη απαλλοτρίωση τους από τους ιδιοκτήτες. Οι προσφυγές που υποβλήθηκαν κατά του τουρκοκυπριακού κράτους στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, κατέδειξαν ότι η μονομερής ανακήρυξη δεν θα μπορούσε να απολαμβάνει διεθνούς αναγνώρισης. Η Επιτροπή αποφάνθηκε ότι δεν ήταν δυνατή η ανακήρυξη της συγκεκριμένης εδαφικής οντότητας σε κράτος, εφόσον εξακολουθούσε να βρίσκεται υπό τον έλεγχο των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων. Κατά συνέπεια, η αυτοαποκαλούμενη ομόσπονδη οντότητα των Τουρκοκυπρίων κρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως μη αποδεκτή.¹³⁹

Η τελευταία σημαντική συζήτηση-διευθέτηση ήταν αυτή που έγινε στις 30 Ιουλίου 1975 στο Ελσίνκι μεταξύ του Καραμανλή, του Κίσινγκερ και του προέδρου Φορντ. Ο Καραμανλής διαμήνυσε πως ήταν έτοιμος να δεχθεί τις δυο ζώνες υπό τον όρο ότι θα επιστραφεί αρκετό έδαφος ώστε το τουρκικό ποσοστό να είναι ίσο ή περίπου ίσο με το ποσοστό του (τουρκοκυπριακού) πληθυσμού. Τέλος, υπογράμμισε τα εξής:

«Η θέση που έχω πάρει μπορεί να διευκολύνει πολύ την εξεύρεση μιας λύσης. Το έκανα γνωρίζοντας καλά ότι έχω μια υποχρέωση για την ειρήνη απέναντι στη Δύση και στη Συμμαχία. Τη στιγμή που το έκανα άλλοι πήγαν απέναντι και αυτό λειτουργεί εναντίον της δημοφιλίας μου. Πρέπει να καταλάβετε ότι η Ελλάδα

¹³⁸ Στο ίδιο, σ. 114

¹³⁹ Μιχαήλ, ό.π., σ. σ. 119

*νιώθει ταπεινωμένη και πολλοί απαιτούν πόλεμο. Δεν έχω απαντήσει στις τουρκικές προκλήσεις. Δεν έχω μιλήσει από το μπαλκόνι για να πω ότι οι Αμερικανοί πρέπει να σταματήσουν τη βοήθεια στην Τουρκία. Τα έχω κάνει όλα αυτά ξέροντας ότι τα κάνω για να αποφύγω πολύ κακές εξελίξεις. Αν προσπαθήσω όμως περισσότερο, θα έχω πρόβλημα στην Ελλάδα. Η θέση που πήρα μπορεί να λύσει το πρόβλημα στο μέλλον».*¹⁴⁰

Έχουν περάσει 50 χρόνια από την μεγάλη αυτή καταστροφή για την Κύπρο. Το βόρειο κομμάτι της εξακολουθεί να είναι υπό τουρκική κατοχή, οι πρόσφυγες δεν έχουν επιστρέψει στα σπίτια τους και η Τουρκία ουσιαστικά κατέχει το 37% του νησιού.¹⁴¹

¹⁴⁰ Memorandum of Conversation, *Karamanlis, Bitsios, Molybiatis, The President, The Secretary of State, Mr. Arthur Hartman*, Helsinki, July 30, 1974, FRUS 1969-76, v. 30

¹⁴¹ Παπαγελάς, ό.π., σ. 561

Συμπεράσματα

Η παραπάνω έρευνα μπορεί να οδηγήσει εύλογα στην εξαγωγή κάποιων γόνιμων συμπερασμάτων. Όσον αφορά το θέμα του κυπριακού μετά την επιβολή δικτατορίας στην Ελλάδα, φαίνεται πως δημιουργούσε μια πολύπλοκη κατάσταση που επηρεάστηκε από πολλούς παράγοντες. Η αντίθεση μεταξύ των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων συνεχίστηκε, καθώς η απόρριψη της πρότασης για ομοσπονδία επιδείνωσε τις διαπραγματεύσεις. Η τουρκική εισβολή του 1974 είχε καταστροφικές συνέπειες, με ανθρώπινες απώλειες, καταστροφή πολιτιστικών μνημείων και αλλαγές στη δημογραφία του νησιού.

Όσον αφορά, τα γεγονότα της Κύπρου μετά την επιβολή δικτατορίας από τον Ιωαννίδη, τα γεγονότα που περιγράφονται αντικατοπτρίζουν μια εποχή έντονης πολιτικής και κοινωνικής αναταραχής στην Ελλάδα και την Κύπρο. Η εκδήλωση της αντίθεσης από φοιτητές και πολίτες κατά της διαφθοράς και της οικογενειοκρατίας στην κυβέρνηση Παπαδόπουλου οδήγησε σε κοινωνική ένταση, η οποία εκδηλώθηκε με την εξέγερση του Πολυτεχνείου. Η αντίδραση του Δημήτρη Ιωαννίδη σε αυτό το πλαίσιο ήταν η ανάληψη της εξουσίας μέσω στρατιωτικού πραξικοπήματος, ενώ η διακυβέρνησή του χαρακτηρίστηκε από σκληρές μεθόδους καταστολής.

Οι προτάσεις του Ιωαννίδη για την Κύπρο, συμπεριλαμβανομένης της δυνητικής ένωσης με την Ελλάδα, προκάλεσαν αντιδράσεις τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό πλαίσιο, με τις ΗΠΑ να φοβούνται τις τουρκικές αντιδράσεις. Η αναταραχή στην Κύπρο, προηγούμενη του πραξικοπήματος του 1974, καθιστούσε την περιοχή εξαιρετικά ευάλωτη σε εξωτερικές πιέσεις και συγκρούσεις. Συνολικά, η περίοδος αυτή δείχνει την πολιτική ανασφάλεια και την έλλειψη σταθερότητας που επικρατούσε στην περιοχή, με την απόπειρα ανατροπής κυβερνήσεων, τις εξωτερικές πιέσεις και τις συγκρούσεις να αποτελούν μέρος της καθημερινότητας. Αυτά τα γεγονότα έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην πολιτική εξέλιξη της περιοχής, ενώ επιδρούν και στις διεθνείς σχέσεις και τη γεωπολιτική ισορροπία.

Τα παραπάνω αποκαλύπτουν μια στρατηγική προσέγγιση των ΗΠΑ που βασίζεται στον ρεαλισμό και την προσαρμογή στα γεωστρατηγικά συμφέροντα. Παρά τη δημόσια διακήρυξη αντίθεσης σε οποιαδήποτε επέμβαση, οι ΗΠΑ ενδιαφέρονταν πρωτίστως για τη διατήρηση της επιρροής και της ισορροπίας δυνάμεων στην περιοχή. Ο Κίσινγκερ, ως «αρχιτέκτονας» της ρεαλιστικής εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ,

εκπροσωπούσε αυτήν την προσέγγιση, η οποία στοχεύει στην προάσπιση των συμμαχιών και των συμφερόντων των ΗΠΑ με διακριτικότητα και ευφυΐα. Η αποστολή του Τζο Σίσκο αποτελεί ένα παράδειγμα αυτής της στρατηγικής προσέγγισης, καθώς προσπάθησε να διατηρήσει την ειρήνη και τη σταθερότητα στην περιοχή, παρά την αποτυχία να αποτρέψει την τουρκική εισβολή. Οι ΗΠΑ προσπαθούσαν να αποφύγουν τη σύγκρουση με την Τουρκία και να διατηρήσουν την επιρροή τους, ακόμη και αν αυτό σήμαινε να επιτρέψουν στην Τουρκία να ενεργεί ανεμπόδιστα στην Κύπρο. Συνεπώς, τα γεγονότα αυτά αναδεικνύουν μια στρατηγική συμπεριφορά που εστιάζει στη διατήρηση της επιρροής και της ισχύος των ΗΠΑ στην περιοχή, ακόμη και με τον κίνδυνο της ανεπάρκειας στο να αποτρέψουν κρίσεις ή συγκρούσεις.

Όσον αφορά την τουρκική εισβολή, αυτή αποκαλύπτει μια σειρά από προβλήματα και ανεπάρκειες στη διαχείριση της κρίσης. Η ανικανότητα και η έλλειψη συντονισμού της κυπριακής άμυνας οδήγησαν σε αδυναμία αντίδρασης. Η διχασμένη γνώμη μεταξύ των κυπριακών αρχών ανέδειξε μια έλλειψη συνοχής και στρατηγικής συνεργασίας σε κρίσιμες στιγμές. Επιπλέον, η ανεπάρκεια στη λήψη αποφάσεων και εφαρμογή σχεδίων άμυνας εμπόδισε την αποτελεσματική αντίδραση. Η έλλειψη διεθνούς στήριξης ενίσχυσε την εντύπωση μιας κρίσιμης στιγμής για την Κύπρο και την Ελλάδα. Γενικά, αυτά τα συμπεράσματα υπογραμμίζουν την ανάγκη για αποτελεσματικότερη ηγεσία, συντονισμό και προετοιμασία για αντίστοιχες καταστάσεις κρίσης. Επιπλέον, υπογραμμίζουν τη σημασία της διπλωματίας και της διαπραγμάτευσης σε περιόδους κρίσης, καθώς και την ανάγκη για διεθνή στήριξη και συνεργασία για την αντιμετώπιση των προκλήσεων ασφάλειας.

Όσον αφορά τη δεύτερη φάση της εισβολής (γνωστή ως Αττίλας II), φαίνεται πως ανέδειξε την αδυναμία της διεθνούς κοινότητας να αποτρέψει την ανθρώπινη, κοινωνική και πολιτιστική καταστροφή στο νησί. Η διχοτόμηση της Κύπρου και οι εκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες έθεσαν ένα νέο σκοτεινό κεφάλαιο στην ιστορία του νησιού. Αυτή η κατάσταση ανάγκασε τη διεθνή κοινότητα να αναζητήσει πιο αποτελεσματικές λύσεις για τη διέλευση της κρίσης, προκειμένου να αποφευχθεί η επανάληψη παρόμοιων καταστάσεων στο μέλλον. Η αντίδραση της διεθνούς κοινότητας και οι προσπάθειες διπλωματικής διαμεσολάβησης είναι ουσιώδεις για την επίτευξη διαρκούς ειρήνης και σταθερότητας στην περιοχή.

Κοντά στα παραπάνω, η προσπάθεια των Ηνωμένων Πολιτειών να διατηρήσουν τη σταθερότητα στην περιοχή της Κύπρου αντιμετώπισε πολλαπλές προκλήσεις. Από τη μία πλευρά, προσπάθησαν να εξισορροπήσουν τα συμφέροντά τους με τις εντάσεις που είχαν εκδηλωθεί, καθώς και να αποφύγουν την ευθύνη για την κρίση, με εστίαση στις ενέργειες της ελληνικής χούντας. Από την άλλη, προσπάθησαν να πείσουν την τουρκική κυβέρνηση για ευελιξία και συνεργασία προς επίλυση της κρίσης, ακόμα και μέσω ενδεχόμενων εδαφικών παραχωρήσεων.

Παρά τις προσπάθειες αυτές, η κατάσταση επιδείνωσε τον αντιαμερικανισμό και προκάλεσε σοβαρές ενέργειες, όπως η δολοφονία του Αμερικανού πρέσβη στην Κύπρο. Αυτό αποκαλύπτει την περιπλοκότητα και τις πολιτικές δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι ΗΠΑ στην προσπάθειά τους να διαχειριστούν την κρίση. Ωστόσο, η επικοινωνία με διάφορες σημαντικές προσωπικότητες και η προσπάθεια για συνολική διευθέτηση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας δείχνουν την επιμονή των ΗΠΑ στην επίλυση της κρίσης. Συνολικά, η προσπάθεια διατήρησης της σταθερότητας στην περιοχή ανέδειξε τη σημασία της διπλωματίας και της διαπραγματεύσεως για την αντιμετώπιση πολύπλοκων διεθνών κρίσεων.

Από τα παραπάνω, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η διαμάχη στην Κύπρο μετά το 1974 αποτέλεσε έναν μακροχρόνιο πυρήνα εντάσεων και διεθνών πιέσεων. Οι προσπάθειες για επίλυση του Κυπριακού ζητήματος συνεχίστηκαν με διάφορες διαπραγματεύσεις και προτάσεις, αλλά αντιμετωπίστηκαν με διαφορετικές δυσκολίες και αντιφάσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Η μονομερής ανακήρυξη του τουρκοκυπριακού ομόσπονδου κράτους και οι ενέργειες της τουρκικής πλευράς δυσχέραναν ακόμα περισσότερο την κατάσταση.

Παράλληλα, η αντίδραση της Ελλάδας στην τουρκική εισβολή ήταν ανεπαρκής και αποτυχημένη, ενώ οι εσωτερικές πολιτικές αντιθέσεις επηρέασαν την απόφαση της χώρας στην περίοδο εκείνη. Το αποτέλεσμα ήταν η διατήρηση της διχασμένης κατάστασης στο νησί, με συνέπεια την επιμήκυνση του αδιεξόδου και την επιδείνωση της επιρροής της τουρκικής παρουσίας στο βόρειο τμήμα της Κύπρου. Γενικά, η κατάσταση υποδεικνύει την πολυπλοκότητα των διεθνών συγκρούσεων και τη δυσκολία επίτευξης συμφωνίας όταν υπάρχουν διαφορετικές πολιτικές, ιστορικές και κοινοτικές προσεγγίσεις. Η συνεχιζόμενη ανεπίλυτη κατάσταση στην Κύπρο αποτελεί

υπενθύμιση για τη σημασία της διπλωματίας και της διαπραγμάτευσης σε τέτοιου είδους πολύπλοκες διεθνείς διαμάχες.

Κατ' ουσίαν η διαμάχη για την Κύπρο έχει παραμείνει ένα ανεπίλυτο ζήτημα, με τις προσπάθειες επίλυσής της να αντιμετωπίζουν πολλαπλές δυσκολίες. Οι διαπραγματεύσεις για τη σύσταση ομοσπονδίας συναντούσαν σημαντικά εμπόδια λόγω των αντιφάσεων και των δυσκολιών στις διαπραγματεύσεις μεταξύ των εμπλεκομένων πλευρών. Η τουρκική εισβολή του 1974 είχε σοβαρές συνέπειες για το νησί, εμβαθύνοντας τον διχασμό και προκαλώντας ανθρώπινη και πολιτική καταστροφή. Παρά τις επανειλημμένες διεθνείς προσπάθειες για διαπραγμάτευση και επίλυση, η κατάσταση παρέμεινε αδιέξοδη, επηρεάζοντας αρνητικά τις σχέσεις στην περιοχή.

Το γεγονός ότι η προοπτική για επίλυση του Κυπριακού παραμένει αβέβαιη, υποδεικνύει τη σημασία της διατήρησης της διπλωματικής προσπάθειας και της διαπραγμάτευσης σε περίπλοκα διεθνή ζητήματα. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η συνεχιζόμενη αδυναμία επίτευξης συμφωνίας επιδρά αρνητικά στη σταθερότητα και την ειρήνη στην περιοχή, ενώ αναδεικνύει την ανάγκη για περαιτέρω διεθνή προσπάθεια και συνεργασία.

Φυσικά, μια τέτοια εργασία δεν μπορεί να εξαντλεί όλα τα περιθώρια διερεύνησης του κυπριακού ζητήματος. Μια μελέτη του ρόλου της διεθνούς κοινότητας θα μπορούσε να αποκαλύψει πώς αντέδρασε η διεθνής κοινότητα στη διαμάχη στην Κύπρο και τις προσπάθειές της για επίλυσή της, καθώς και τις προκλήσεις που αντιμετώπισε. Επίσης, μια μελέτη που εστιάζει στον ρόλο των κυπριακών αρχών θα μπορούσε να εξετάσει πώς αντέδρασαν στη διαμάχη και τις προσπάθειές τους για συνεργασία και αντιμετώπιση της κρίσης. Ακόμη, μια έρευνα που εξετάζει την επίδραση της διχασμένης γνώμης στην πολιτική απόφαση θα μπορούσε να αποκαλύψει πώς επηρέασε η εσωτερική διαμάχη των κυπριακών αρχών τη λήψη πολιτικών αποφάσεων και τη διαχείριση της κρίσης. Τέλος, μια έρευνα που αναλύει τις διάφορες προσεγγίσεις για επίλυση της διαμάχης θα μπορούσε να αποκαλύψει τις επιπτώσεις τους στην πολιτική και κοινωνική κατάσταση της Κύπρου, και να προσφέρει πιο αποτελεσματικές προσεγγίσεις για την επίλυσή της.

Βιβλιογραφία

I. Πηγές

Αρχεία

Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή

CIA Bulletin-Interview with Henry Tasca by Jack Boos, House Select Committee on Intelligence

CIA Memorandum “The Prospects from the Karamanlis Government”, August 15, 1974, OCI-0422-74, Chronology of the Cyprus Crisis, CTF.

Memorandum of Conversation, *Henry Kissinger, Robert Ingersoll, Joseph Sisco, Robert McCloskey, Arthur Hartman, William Buffum, Lawrence Eagleburger, Edward Djerejian*, Washington, August 17, 1974.

Memorandum of Conversation, *Participants President Ford, Dr. Henry Kisinger, Major General Brent Scowcroft*, Washington, August 13, 1974, FRUS 1979-76, v. 30

Memorandum of Conversation, *Karamanlis, Bitsios, Molybiatis, The President, The Secretary of State, Mr. Arthur Hartman*, Helsinki, July 30, 1974, FRUS 1969-76, v. 30

Φάκελος της Κύπρου

Προσωπικές συνεντεύξεις

Συνέντευξη του Γλαύκου Κληρίδη στον Παντελή Σαββίδη, 1995, <https://www.youtube.com/watch?v=XWioMP6nVQ0&t=1603s>

Συνέντευξη του Πέτρου Αραπάκη στον Αλέξη Παπαχελά

Συνέντευξη του Χαράλαμπου Παλαΐνη στον Αλέξη Παπαχελά

Συνομιλία του Καραμανλή με τον Κίσιγκερ

Επιστολές – Τηλεγραφήματα

Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, *Επιστολή Αρχιεπίσκοπου Ιακώβου προς τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, (28 Αυγούστου 1974)*

Telegram 181127 *From the State Department to the Embassy in Athens*, August 17, 1974, FRUS 1969-76, v. 30

Telegram 181115 *From the Department of State of the Embassy in Turkey*, Washington, August 17, 1974, FRUS 1969-76, v. 30

Telegram 181115 *From the Department of State to the Embassy in Turkey*, Washington, August 17, 1974, FRUS 1969-76, v. 30

Telegram 6543 *From the Embassy in Ankara to the State Department*, August 15, 1974, Department of State Central Files, RG59-National Archives

Τύπος (Κυπριακός)

Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών - Μ.Μ.Ε - Έντυπα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης,
Καθημερινές Εφημερίδες
Αλήθεια

Μάχη

Φιλελεύθερος

Τύπος (Ελλαδικός)

Ελεύθερος Τύπος

Η Καθημερινή

UN Monthly Chronicle, (United Nations, Office of Public Information)

II. Δευτερογενής Βιβλιογραφία

Ανδρέας Μ. Σταθουλόπουλος, *Στρατηγός Δημήτριος Α. Ιωαννίδης. Η αυθεντική μαρτυρία του με στοιχεία από το αρχείο του*, τόμος Β', Απολλώνειο Φως, Αθήνα 2012

Brands, H.W., «America Enters the Cyprus Tangle, 1964», *Middle Eastern Studies*, vol. 23, No. 3 (Jul., 1987), σσ. 348-362

Clogg Richard, *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, Κάτοπτρο, Αθήνα 2015

Holland Robert, *The revolution in Cyprus*, Clarendon Press 1998

Δίγκλης Παύλος, *Πικρές Αλήθειες*, Ιδιωτική Έκδοση, Λευκωσία 2005

Δρουσιώτης Μακάριος, *1974: Το Άγνωστο Παρασκήνιο της Τουρκικής Εισβολής*, Αλφάδι, Λευκωσία 2002

Ηλιάδης Γιώργος, *Η εξέλιξη της ελληνικής διπλωματίας στο Κυπριακό Ζήτημα από τον αγώνα της Ανεξαρτησίας μέχρι και μετά της τουρκική εισβολή*, (μεταπτυχιακή διατριβή), Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου 2019

Ηρακλείδης Αλέξης, *Το Κυπριακό. Σύγκρουση και Επίλυση*, Σιδέρης, Αθήνα 2005

Ιγνατίου Μιχάλης & Βενιζέλος Κώστας, *Τα μυστικά αρχεία του Κίσινγκερ*, Λιβάνης, Αθήνα 2011

Κασιουλής Ιωάννης, *Χρονικό μιας Νέας Εποχής της Κύπρου*, Θεοπρές, Λευκωσία 2004

Κελίρη-Πρωτοπαπά Μαρίνα, *Κύπρος 1974: Πολυπρισματικές Μαρτυρίες και Εκπαιδευτικό Υλικό για τα Γεγονότα που Συγκλόνισαν το Νησί*, (μεταπτυχιακή διατριβή), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2008

Κεφαλά Βιβή, *Διεθνής πολιτική στη Μέση Ανατολή και ανεπίλυτες συγκρούσεις*, Σιδέρης, Αθήνα 2021

Kissinger Henry, *Years of renewal*, Simon & Schuster Ltd., London 2012

Kizilyurek Niyazi, *Γλαύκος Κληρίδης: Η πορεία μιας χώρας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2006

Κλάψης Αντώνης, *1974. Μεταπολίτευση, Μεταίχμιο*, Αθήνα 2021

Klimke Martin & Scharloth Joachim, *1968 in Europe: A History of Protest and Activism 1956-1977*, Palgrave Macmillan, London 2008

Κουφουδάκης Κωνσταντίνος, *Κύπρος: Ένα σύγχρονο πρόβλημα σε ιστορική προοπτική*, Πατάκης, Αθήνα 2008

Κρανιδιώτης Γιάννος, *Κυπριακό Πρόβλημα 1960-1974*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984

Κρανιδιώτης Γιάννος, *Οι Διεθνείς Διαστάσεις του Κυπριακού*, Θεμέλιο, Αθήνα 1997

Λάμπρου Γιάννης, *Ιστορία του Κυπριακού - Τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία 1960-2008*, Πάργα, Αθήνα 2008

Λάμπρου Γιάννης, *Τα Χρόνια μετά την Ανεξαρτησία 1960-2004*, ΘΕΚΟΝΑ ΛΤΔ, Λευκωσία 2004

Markides Diana, *The Cyprus tribute and geopolitics in the Levant, 1875-1960*, Palgrave Macmillan, New York 2019

Mayes Stanley, *Makarios: A Biography*, London 1982

Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, Πρώτη Έκδοση, Τόμος 13, Κύπρος 1990

Nicolet Claude, *United States Policy Towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention*, Harrassowitz, Leipzig 2009

Ξυδιά Μαρία, *Η εισβολή στην Κύπρο (1974): Υπερασπιστές και Ηρωες*, (μεταπτυχιακή διατριβή), Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου 2019

Παναγιωτίδης Νίκος, *1964-1984 Το Κυπριακό στη διεθνή πολιτική*, Παπαζήσης, Αθήνα 2015

Παπαχελάς Αλέξης, *Ένα σκοτεινό δωμάτιο 1967-1974*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2021

Σακκάς Γιάννης, *Η Ελλάδα, το Κυπριακό και ο αραβικός κόσμος 1947-1974*, Πατάκης, Αθήνα 2012

Σακκάς Γιάννης, *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο 1950-2004, Εξωτερική πολιτική και περιφερειακές συγκρούσεις*, Κάλλιπος - Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις, Αθήνα 2015

Sakkas John, «The Greek Military Regime and the Cyprus Question», στο Othon Anastasakis - Katerina Lagos (επιμ.), *The Greek Military Dictatorship: Revisiting a Troubled Past, 1967–1974*, κεφ. 12^ο, Berghahn Books, New York 2021, σσ. 320-339

Stern Lawrence, *The wrong horse*, Times Books, New York 2017

Συρίγος Άγγελος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Πατάκης, Αθήνα 2012

Τσαρδανίδης Χαράλαμπος, *Η Κυπριακή εξωτερική πολιτική: 1960- 1974*, 2006.

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Η δικτατορία των συνταγματαρχών*, Πατάκης, Αθήνα 2019

Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, «Ο Αττίλας II και η στάση της Ελλάδας», *Η Καθημερινή*, (10-3-2020)

Χατζηδάκης Μάνος, *Ανοίγουμε τον Φάκελο της Κύπρου 1950-1974*, Πελασγός, Αθήνα 1988

Waldheim Kurt, *In the eye of the storm*, Weidenfeld & Nicolson, London 1986